

Hitit Başkenti Şapinuva Perspektifinde Ortaköy (Çorum)'ün Doğal, Sosyo-Kültürel Miras Değerleri ve Turizm Potansiyeli

In Perspective of The Hittite Capital Şapinuva, Natural, Socio-Cultural Heritage Values of Ortaköy (Çorum) and Its Tourism Potential

Ali Ekber GÜLERSOY¹
Dokuz Eylül Üniversitesi
Özlem GÜLERSOY²
Recep Ersayın İlkokulu

Özet

Mekân-insan etkileşiminin farklı boyutlara ulaştığı bir süreçte, benzersiz ve yeniden üretilmeyecek doğal, sosyo-kültürel miras değerlerine sahip alanların ivedilikle koruma altına alınması gereklidir. Ortaköy (Şapinuva-Çorum) ilçesi de böylesi alanlar içerisinde yer almaktadır. Bu çalışmanın amacı, günümüze kadar akademik anlamda yeterince incelenmeyen Ortaköy ilçesinin doğal, sosyo-kültürel miras değerlerini coğrafi bakış açısıyla incelemektir. Böylesi bir araştırma, ilçenin Şapinuva-İncesu Kanyonu odaklı sosyo-kültürel-ekonomik kalkınmasının doğa ve kültür tahribatından uzak bir yapılanma içerisinde yürütülmesine katkı sağlayabilecektir. Ortaköy, özgün doğal (İncesu Kanyonu gibi); somut sosyo-kültürel (Hitit başkenti Şapinuva, geleneksel giyim-kuşam, yemek kültürü-el sanatları gibi) ve somut olmayan sosyo-kültürel (geleneksel düğünler-halaylar, halk ozanları-şairler, yöre türküleri, bilmeceler-efsaneler, yöreye özgü kelimeler, halk hekimliği, çocuk oyunları, festival-şenlikler) miras değerlerine ev sahipliği yapmaktadır. Ortaköy'ün doğal, sosyo-kültürel miras değerlerinin bir uzman ekip tarafından envanterinin çıkartılması ve planlanması gereklidir. Bu değerlerin turizm arzına dönüştürülmesi ve ilçe ekonomisine katkı sağlaması resmi, sivil kurum-kuruluşların ve ilgili kişilerin işbirliği yanında arazilerin kabiliyet sınıflarına göre kullanılmasıyla mümkündür.

Anahtar Kelimeler: Ortaköy, Şapinuva, Doğal ve Sosyo-Kültürel Miras Değerleri, İncesu Kanyonu, Turizm Potansiyeli.

Abstract

In a period in which space-human interaction has achieved different dimensions, it is necessary for spaces having natural, socio-cultural heritage values which are unique and would not be able to reproduce to be put urgently under protection. Also Ortaköy

¹ Doç. Dr., Dokuz Eylül Üniversitesi, Buca Eğitim Fakültesi, Sosyal Bilgiler Eğitimi Anabilim Dalı, E-Mail: gulersoy74@gmail.com

² Öğretmen, Recep Ersayın İlkokulu, E-Mail: gulersoy73@gmail.com

(Şapinuva-Çorum) district is within such spaces. Aim of this study is to examine geographically natural, socio-cultural heritage values of Ortaköy district which have not been examined academically enough until today. Such an examination will be able to contribute for socio-cultural-economic development of the district, which is Şapinuva&İncesu Canyon-oriented, to be conducted within a structure out of nature and culture destruction. Ortaköy hosts to authentic heritage values of natural (such as İncesu Canyon etc.); tangible socio-cultural (such as the Hittite capital Şapinuva, traditional apparel, food culture, handicrafts etc.); and intangible socio-cultural (such as traditional weddings-yallis, folk minstrels-poets, regional folk songs, riddles-legends, indigenous words, folk medicine, kids games, festivals-carnivals etc.). It is necessary for natural and socio-cultural heritage values of Ortaköy to be taken inventory and planned by an expert team. It is possible for these values to be able to turn into tourism supply and to contribute to the district economy by using lands according to their capability classes, as well as cooperation of official and civil institutions-organizations, and relevant persons.

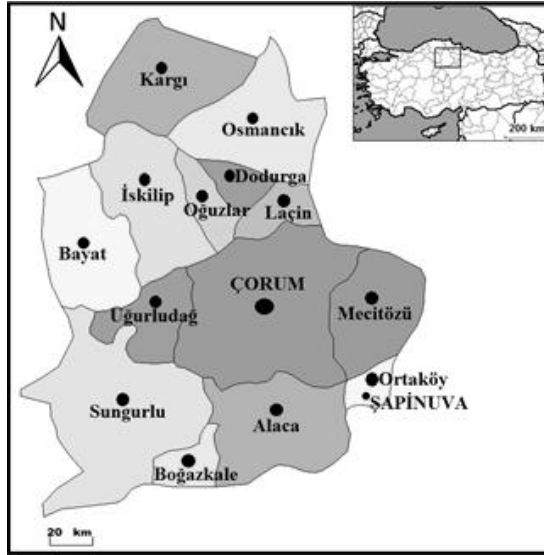
Key Words: Ortaköy, Şapinuva, Natural and Socio-Cultural Heritage Values, İncesu Canyon, Tourism Potential.

Giriş

Doğal kaynakların sınırlı, insan ihtiyaçlarının sınırsız olduğu bir süreçte koruma-kullanma dengesi gözetilerek doğal ortam ve sosyo-kültürel-ekonomik faaliyetler arasındaki hassas, kırılğan ve karmaşık ilişkilerin interdisipliner bir anlayışla düzenlenmesi zorunludur. Küresel kapitalizmin kentlere ve kırsala etki eden gücü; toplumsal bellekte bir yıkım ve geleneksel kültür birikimleri üzerinde de bir sarsıntı yaratarak; tarihsel birikimden kopuk değerleri topluma benimsetmeye çalışmıştır. Aynı süreç doğal kaynakların da hızla degrade olmasına neden olmuştur. Nitekim doğal, sosyo-kültürel kaynaklar üzerindeki baskının artması sonucunda, doğal ve sosyo-kültürel değerlerin çok azı (örneğin doğal ormanlar; kaybolan diller, gelenek, görenekler vb.), nispeten geniş, bozulmamış unsurlar halinde varlığını koruyabilmıştır. Söz konusu doğal ve sosyo-kültürel miras değerlerinin ivedilikle koruma altına alınması, koruma-kullanma dengesinin gözetilmesi gerekmektedir. Nüfusun hızla artması yanında farklı kullanım türlerinin giderek yayılması, yakın bir gelecekte yeryüzünün (açık denizler, buz ve kum alanları hariç) hiçbir yerinin doğal halde kalamamasına ve sosyo-kültürel değerlerin hızla dejenere olmasına yol açacaktır. Yeryüzünde bazı doğal alanların kalabilmesi, belirlenecek doğal miras alanlarının (*milli parklar, jeoparklar, biyosfer rezerv, biyogenetik rezerv alanları, orman koruma bölgesi, doğal biyotik alanlar, doğal anıtlar, deniz parkı vb.*) oluşturulmasına bağlıdır. Sosyo-kültürel değerlerin korunması ise sosyo-kültürel miras (*sosyal etkinlikler, mutfak, giyim, gelenek, din, kutsal eşyalar, sanat eserleri, müzik, dans, folklor, arkeolojik ve tarihi yapı ve sahalar vb.*) değerlerinin orijinal kökenlerine sadık kalınması ve yaşatılmasıyla mümkündür. Günümüzde uluslararası düzeyde kabul gören yerinde (in-situ) koruma kategorileri, IUCN'nin (Uluslararası Doğayı Koruma Birliği) koruma alanları ile UNESCO'nun biyosfer rezervleri ve dünya miras alanlarıdır. Bunlar içerisinde doğal miras alanları, yeryüzünde nadir habitatlar olmaları, ekosistemlerin doğal işleyişini yansıtmaları açısından önem taşımaktadır. Sosyo-kültürel miras değerleri ise insanın geçmişten günümüze birikimini ve estetik yönünü temsil etmeleri vb. bakımından özgün bir konuma sahiptir (Doğaner, 1985: 119; Berkes ve Kışlalioğlu, 1990: 258-261; Doğaner,

2003: 1-3; Kurdoğlu, 2007: 68; Bahçe, 2009: 10; Özdemir, 2011: 131; Sami, 2013: 187-189; UNESCO, 2015; IUCN, 2015).

Doğal ortam-insan ilişkilerini bütünsel bakış açısıyla ele alan coğrafiyacilar, 21. yüzyılda doğal, sosyo-kültürel-ekonomik mekânsal özelliklerin hızla dejenere olduğu bir süreçte koruma-kullanma dengesine dikkat çekmektedirler. Bu çerçevede, hassas ekosistemleri ve otantik sosyo-kültürel kaynakları "geleceğe miras değerler" olarak gören coğrafya bilimi, doğal-beşerî-ekonomik kalkınma ve gelişmenin disipline edilmesinde başat bir role sahip olmalıdır (Mather, 1986: 50; Zhan vd., 2002: 336; Emekli, 2006: 52-58; Citron, 2006: 30; Tümertekin ve Özgüç, 2009: 119; Taş, 2010: 103-105; Sönmez, 2012: 28-29; Gülersoy ve Gümüş, 2012: 267; Goudie, 2013: 79; Doğaner, 2013: 9-16; Emekli, 2013: 1-9; Gülersoy, 2014: 123-124; Çavuş, 2014: 431-432).

Şekil 1. Ortaköy (Şapınuva) lokasyon haritası.

Böylesi yaşamsal önceliklere sahip bir disiplinin çok boyutlu yapısıyla özgün doğal ortam özelliklerine ve sosyo-kültürel-ekonomik değerlere sahip, endüstriyel kirlilikten uzak, otantik gelenek-göreneklerini ısrarla sürdüren yöreleri irdelemesi kaçınılmazdır. Nitekim günümüze kadar coğrafiyacıların pek ilgisini çekmeyen Ortaköy Yöresi de, söz konusu özelliklere büyük ölçüde sahiptir. Karadeniz ve Orta Anadolu bölgeleri arasında yer alan Ortaköy, step ve kuru orman geçiş sahasında yer alması, yüksek tahıl tarımı potansiyeli yanında Çekerek-Göynücek Depresyonu ile Alaca (Hüseyin Ova) Depresyonu arasında sosyo-ekonomik-kültürel bağlantıyı sağlaması gibi nedenlerle yaklaşık 3500 yıldır yerleşime sahne olmuştur. Böylesi bir konumla Ortaköy, Hitit başkenti Şapınuva'ya, son yıllarda bir hayli ilgi çeken İncesu Kanyonu'na, Anadolu'nun en büyük Kybele Kaya Kabartması'na ev sahipliği yapması nedeniyle doğal, sosyo-kültürel miras değerleri açısından önemli bir potansiyel arz etmektedir.

Ortaköy ilçesi, Karadeniz Bölgesi'nin Orta Karadeniz Bölümü'nde yer almaktadır. Çorum il merkezine 57 km mesafede yer alan ilçenin batısında Çorum merkez ilçe ve Alaca (Çorum), kuzeyinde Mecitözü (Çorum), doğusunda Göynücek (Amasya) ve güneyinde Aydıncık (Yozgat) ilçeleri yer almaktadır. İdari sınırın genellikle su bölümü çizgisinden geçtiği Ortaköy ilçesi 297 km²'lik bir yüzölçümüne sahiptir (Şekil 1).

Doğal ve Sosyo-Kültürel Miras, Miras Turizmi

Doğal ve sosyo-kültürel kaynakların hızla tüketildiği, niteliği-niceliğinin değiştirildiği bir süreçte, söz konusu kaynakların çok azı, nispeten geniş, bozulmamış değerler halinde kalabilmiştir. Bu çerçevede hassas karasal-denizel doğal ve sosyo-kültürel miras alanlarının ve değerlerinin bir an önce koruma altına alınması, koruma-kullanma dengesinin göz ardı edilmemesi gereklidir. "Miras" kavramı, postmodern çağda geniş bir alanda kullanılmaya başlanmıştır. Miras, tarihsel, sanatsal, etnolojik, sosyolojik, antropolojik ve dil bakımından korunması gereken mekân, varlık ve olayları ifade eder. Bu haliyle sosyo-kültürel bir kavram olarak karşımıza çıkan mirası, korunması gereken fiziki ve biyocoğrafik değerlerin tehdit altında olması nedeniyle, doğal bir kavram olarak görmek de mümkündür. Nitekim miras kavramı koruma gereksinimi nedeniyle ortaya çıktığı için, insan faaliyetlerine açılan doğal ortam unsurları, doğal miras kavramı içerisinde değerlendirilmelidir (Doğaner, 2003: 1). Diğer bir deyişle doğal ortam bakımından eşsiz olan ve ekosistemin işleyişinde temel oluşturan alanlar (doğal koruma alanları), tarihsel ve sosyo-kültürel değerlerin bulunduğu ortamlar (tarihi ve sosyo-kültürel koruma alanları) miras değerler olarak nitelendirilmektedir (Akten vd., 2008: 755; Oban 2008: 602; Gülersoy, 2013b: 315).

Geniş bir kavram olan mirasın sınıflandırılmasında kalıtsal değer kazanmış olan sosyal etkinlikler, mutfak, giyim, gelenek, din, kutsal eşyalar, sanat eserleri, müzik, dans, folklor, arkeolojik ve tarihi yapı ve sahalar *sosyo-kültürel miras*, jeomorfolojik şekiller, göller, ırmaklar gibi su kütleleri, vejetasyon, fauna ve toprak *doğal miras* içerisinde değerlendirilir. Türkiye'de miras kavramı genellikle kültürel mirasa yöneliktir ve bu nedenle kentsel miras, mimari miras, arkeolojik miras, endüstriyel miras gibi kültürle ilgili miras terimleri ön plandadır. Doğal miras kavramı ise jeolojik miras, biyolojik miras terimleriyle sınırlı kalmıştır. Herhangi bir mekânda özgün doğal ve sosyo-kültürel özelliklerin bir başka mekânda bir araya gelmesinin olanaksız olması, bu özelliklerin miras değeri kazanmasına neden olmuştur. Doğal miras değerleri kendi içinde alt türlere ayrılabilir. Nitekim *jeolojik-jeomorfolojik miras*, kıyı mirası (falez, plaj, kıyı oku, tombolo, kıyı kumulu, ria, kıyı kordonu, delta vb.), karstik miras (mağara, obruk, düden, traverten terasları), volkanik miras (piroklastik koniler, kaldera, maar), buzul mirası (buzul, buzul gölü, hörgüçkaya, moren) şeklinde; *hidrografik miras*, miras göller, miras nehirlere ve akarsu mirası (kanyon, delta, şelale, seki) şeklinde; *biyocoğrafik miras*, miras flora, miras fauna; özel tarım ürünleriyle bütünleşmiş alanlar ise *miras topraklar* olarak tanımlanabilir. Sosyo-Kültürel miras değerleri ise *miras kentler*, *miras kasabalar*, *miras köyler*, *endüstriyel*

miras, sualtı kültürel mirası, miras savaş alanı, miras yollar şeklinde alt türlere ayrılabilir (Doğaner, 1985: 119; Doğaner, 2003: 1-3).

Doğal, tarihsel ve sosyo-kültürel mirasın korunmasına dair çalışmalar 17. yüzyılda başlamış, koruma çalışmalarının uluslararası bazı kurallara bağlanması ise 20. yüzyılın başlarında gerçekleşmiştir. Ancak uluslararası bir tüzüğün kabulü ise 1964'te Venedik'te yapılan bir toplantıda mümkün olmuştur (Oban 2006: 221). 1972'de UNESCO Genel Konferansı'nda, "Dünya Mirası Sözleşmesi-Dünya Kültür ve Doğa Mirasını Koruma Sözleşmesi" kabul edilmiş, 1975'te de yürürlüğe girmiştir (Akipek, 2001: 13). Bu sözleşme; ulusal sitlein belirlenip Dünya Mirası Listesi'nde koruma kapsamına alınmasını, dünyaya duyurulmasını, halkta bu bilincin oluşturulmasını ve koruma konusunda o an yetersiz olan devlet ve kuruluşlara teknik işbirliği sunulmasını amaçlamaktadır (Yücel ve Babuş, 2005: 151). "Somut Olmayan Kültürel Mirasın Korunması Sözleşmesi" ise UNESCO tarafından 17 Ekim 2003'te kabul edilmiş, Türkiye 19 Ocak 2006'da sözleşmeye taraf olmuştur (UNESCO, 2015).

Türkiye'de turizmin gelişimiyle beraber doğal, tarihsel ve sosyo-kültürel miras değerlerini koruma çalışmaları giderek önem kazanmaya başlamıştır (Uslu ve Kiper, 2006: 306). Nitekim 1951'de Eski Eserler ve Anıtlar Yüksek Kurulu kurulmuş, 1969'da eski eserlerle ilgili ilk yasa ve 1973'te ise Eski Eserler Kanunu (21.07.1973 tarih ve 1710 sayılı kanun) çıkarılmıştır. Ancak doğal, tarihsel ve sosyo-kültürel miras vurgusunu içeren yasal düzenleme ancak 21.07.1983 tarihli "2863 Sayılı Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kanunu" ile mümkün olabilmıştır. 1987'de yapılan değişikliklerle (Değişik: 17.6.1987-3386/1 md.) kanuna korumanın yanı sıra kullanma konusunda da açıklamalar eklenmiştir. Söz konusu değişikliklerle doğal, tarihsel ve sosyo-kültürel varlıkların korunması yalnızca devletin yapacağı bir uygulama olmaktan çıkmış, bu varlıklardan yararlananların da yapması gereken bir uygulamaya dönüşmüştür. Böyle olmakla birlikte koruma-kullanma dengesi çoğunlukla kâğıt üzerinde kalmaktadır.

Türkiye'de doğal ve tarihi-sosyo-kültürel mirasa yönelik çalışmalar son yıllarda önem kazanmaya başlamıştır. Bunların büyük bölümü doğa koruma (Doğaner, 1985), sosyo-kültürel miras turizmi (Aliağaoğlu, 2004) ve turizmde doğal, sosyo-kültürel çekicilikler şeklindedir (Soykan, 2004). Bunlar yanında tarihi-sosyo-kültürel mirasın korunmasına yönelik tutum ve davranışların sorgulandığı (Gümüş ve Adanalı, 2011), turizmin sosyo-kültürel miras üzerindeki etkilerine yönelik yerel halkın farkındalığı konusunda da araştırmalar mevcuttur (Uslu ve Kiper, 2006). Türkiye'de tarihsel ve sosyo-kültürel mirasın envanterine dönük araştırmalar daha fazladır (Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü, 2015; Başgelen 2003; Diler, 2007; Diler, 2008; TÜBA-TÜKSEK 2008; Dedehayır, 2009; Demirkesen vd, 2005).

Miras Turizmi: Doğal ve sosyo-kültürel miras içerisinde turizm ürününe dönüşecek çeşitli kaynaklar söz konusudur. Doğal miras alanlarında yürütülen turizm, kıyı turizmi, yat turizmi, göl turizmi, akarsu turizmi, yayla turizmi, kaplıca turizmi, kış turizmi ve alpinizm şeklinde tiplere ayrılırken, sosyo-kültürel miras alanlarında yapılan turizm ise yalnızca kültür turizmi olarak nitelenmektedir.

Kültür turizminin alt grupları miras turizmi, tarih turizmi, inanç turizmi ve etnik turizmdir. Bu turizm türleri kaynağını kültürden almakla birlikte ilgi alanları farklıdır. Söz konusu turizm türlerinin kültür turizmi adı altında pazarlanması, kültür turizminin amacına ulaşmasını engellemektedir. Miras turizmi, miras niteliği taşıyan dini ve tarihi mekân, varlık ve olaylar yanında doğal miras kaynaklarını da içermektedir. Miras turizmi, kültür turizminin alt grubu olmakla birlikte kültür turizmi yaşayan kültürleri de kapsamaktadır. Yine miras turizmi, doğa turizminin içinde yer almasına karşın doğa turizminin miras değeri dışında doğal ortamın her unsurunu içine almasıyla ondan ayrılır. Bu çerçevede miras turizmini kültürel miras turizmi ve doğal miras turizmi şeklinde ikiye ayırmak gerekir. Kültürel miras turizmi kültür turizminin alt grubu olarak değerlendirilir. Miras turizmi, miras değerlerinin genelinin coğrafi mekâna bağlı olması ve bir kısmının miras niteliğini coğrafi mekândan alması bakımından coğrafyanın ilgi alanına girmektedir. Miras çekicilikleri yöre, bölge ve yeryüzü çapında dağılım gösterdiği için bu dağılımın belirlenmesinde coğrafya aktif rol oynamaktadır. Yine prehistorik, arkeolojik, tarihi, dini mekan ve yapılar, yeryüzü şekilleri, su kütleleri, vejetasyon, fauna mekâna bağlı miras çekicilikleridir. Bazı miras çekicilikleri miras niteliğini yeryüzü şekli gibi fizikî coğrafya özelliklerinden aldığı gibi, tarihi ticaret yolu, savaş alanı, kent, kasaba, sanayi tesisi gibi sosyo-kültürel coğrafi özelliklerden de alabilir. Turistin söz konusu değerleri görmek için yer değiştirmesi miras turizmini ortaya çıkarır. Başka bir deyişle coğrafi mekânlara miras niteliği kazandırılması turisti miras turizmine yönlendirir (Doğaner, 2003: 1-3).

Araştırmanın Amacı ve Önemi

Bu çalışmanın amacı, günümüze kadar akademik anlamda yeterince ele alınmayan (Mol, 1996; Özboyacı, 2001) Ortaköy ilçesinin doğal ve sosyo-kültürel-ekonomik coğrafi mekânsal potansiyelini ana hatlarıyla irdelemek ve bu potansiyel çerçevesinde ilçenin doğal, sosyo-kültürel miras değerlerini coğrafi bakış açısıyla incelemektir. Bu kapsamda çalışmada şu sorulara yanıt aranmıştır:

*Ortaköy (Çorum)'ün doğal miras değerleri ve turizm potansiyeli nedir?

*Ortaköy (Çorum)'ün sosyo-kültürel miras değerleri ve turizm potansiyeli nedir?

Böylesi bir akademik çalışma, ilçenin Şapinuva-İncesu Kanyonu odaklı sosyo-kültürel-ekonomik kalkınmasının doğa ve kültür tahribatından uzak bir yapılanma içerisinde yürütülmesine katkı sağlayabilecektir.

Araştırmanın Yöntemi

Araştırmada betimsel ve doküman taraması yöntemleri kullanılmıştır. Bilindiği gibi betimsel yöntemler, ilgilenilen ve araştırılmak istenen problemin mevcut durumunu kendi koşulları içerisinde ve olduğu gibi ortaya koymaya

yöneliktir. Doküman taraması yöntemi ise araştırılması hedeflenen olgu veya olgular hakkında bilgi içeren yazılı materyallerin analizini kapsamaktadır. Nitel araştırma yöntemleri arasında yer alan söz konusu yöntemler, tarafımızca gerçekleştirilen arazi çalışmaları yanında resmi-sivil yetkililerle (belediye başkanı, Şapınuva Ören Yeri görevlileri vb.), yöre halkıyla yapılan görüşmeler (mülakat) ve gözlemlerle elde edilen verileri desteklemek, analiz etmek için kullanılmıştır. Sözü edilen yöntemler çalışmanın şekillenmesine ve zenginleşmesine katkı sağlamıştır.

Araştırma Alanının Genel Coğrafi Özellikleri

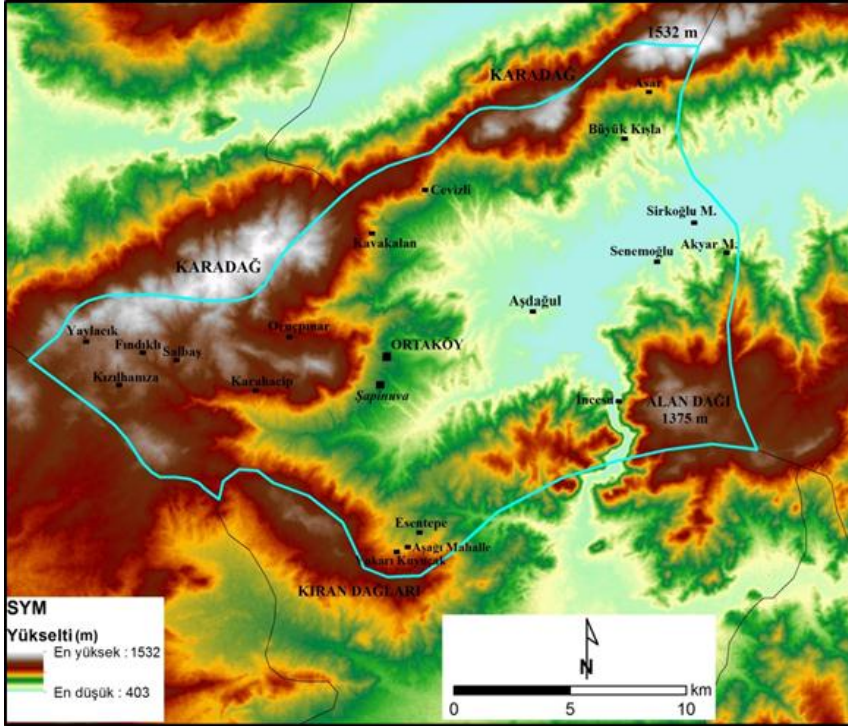
Bu bölümde Şapınuva'ya ev sahipliği yapan Ortaköy ilçesinin doğal ve sosyo-ekonomik mekânsal özellikleri hakkında bilgi verilecektir. Araştırma alanı, daha önceki çalışmalarda coğrafi bakış açısıyla yeterince incelenmediği için 'Genel Coğrafi Özellikler' bölümü geniş tutulmuştur. Başka bir deyişle, Ortaköy'ün turizm odaklı iktisadi ve sosyolojik kalkınma çalışmaları için gerekli olabilecek temel mekânsal bilgileri belirlenmeye çalışılmıştır.

Ortaköy ve çevresi Paleozoik'ten Kuaterner'e, Anadolu'nun tektonik gelişimine uygun olarak şekillenmiş, asıl morfolojik görünümünü ise Triyas-Üst Eosen dönemini kapsayan geniş bir zaman aralığında gerçekleşen tektonik hareketlerle kazanmıştır (Duru, 1993: 249). Araştırma alanında Permo-Triyas ofiyotli sedimanlar Karadağ (1532 m) kütlesinde yayılış gösterirken, aynı kütle bünyesinde Orta-Üst Triyas kireçtaşlarına parçalar halinde rastlanmaktadır. Üst Jura-Alt Kretase kireçtaşları ise İncesu çevresinde (İncesu Yarma Vadisi, Çekerek Irmağı'nca bu formasyonlar üzerinde açılmıştır), Ortaköy kuzeyi ve batısında parçalar halinde bulunmaktadır. Mesozoik bazik ve ultrabazik kayalara Karadağ'ın hemen güneyinde ve Asar doğusunda rastlanmaktadır. Eosen volkanitler Ortaköy güneyinde Esentepe ve Yukarı Kuyucak çevresinde gözlenir. Araştırma alanının adeta asıl jeolojik formasyonu konumundaki Alt-Orta Eosen flişler ise Karadağ (1532 m) ve Kıran (Ötegeçe, Alan) Dağları (1375 m) arasındaki basende yer almaktadır. Şapınuva sözü geçen flişler (konglomera, kumtaşı ve marn istifli; marn ağırlıklı) üzerinde yer almaktadır. Üst Miyosen-Pliyosen evaporit sedimentler (jips, kiltası, marn) ise sahanın batısında Fındıklı, Yaylacık ve Kızılhamza köyleri çevresinde kabaca 1250-1300 m'ler arasında yayılış göstermektedir. Alüvyonlara Özderesi, Salur Deresi ve Çekerek Irmağı vadileri boyunca rastlanmaktadır (Duru, 1993: 250-253; Uğuz vd., 2002: 1; Aylar ve Çoban, 2006: 125). Ortaköy, 2. derece deprem bölgesinde yer almaktadır. Araştırma sahasında, Üst Kretase-Üst Eosen zaman aralığında NW-SE doğrultulu sıkışmaların etkisiyle yaklaşık NE-SW doğrultulu bindirme ve ters faylar gelişirken, N-S doğrultulu yırtılma fayı ile de eğim atımlı normal faylar oluşmuştur (Duru, 1993: 232). Bu faylar aktif değilken, Ortaköy'ün kuzeyinde Kuzey Anadolu Fayı'nın bir kolu olan Ezinepazarı Fayı (75 km uzaklıkta) aktif olup, 14 Ağustos 1996'da, söz konusu fay üzerinde 5,4 Richter şiddetinde bir deprem gerçekleşmiştir. Ortaköy ve çevresini etkileyebilecek diğer faylar ise Kuzey Anadolu Fayı (90 km uzaklıkta) ve onun segmentleri olan Çekerek (30 km uzaklıkta), Turhal (72 km uzaklıkta), Merzifon (50 km uzaklıkta), Mecitözü (69

km uzaklıkta) ve Hamamözü (60 km uzaklıkta) faylarıdır (Gülersoy, 2013a: 186; Çorum Valiliği, 2011: 7).

Ortaköy ve çevresi, jeomorfolojik açıdan "dağlık alanlar", "platolar", "vadi tabanı düzlükleri" ve "vadiler" şeklinde dört ayrı morfolojik üniteden oluşmaktadır. Araştırma alanının en yüksek noktası, kuzeydoğuda Karadağ kütlesi (1532 m) üzerinde yer almaktayken, en alçak noktası ise Çekerek Irmağı Vadisi'nin (Senemoğlu Köyü'nün doğusu) yaklaşık 400 m yükseltiye sahip kesimleridir. Dağlık alanlar, araştırma alanını çepeçevre kuşatmakta ve kuzeyde Karadağ (1532 m), güneyde ise Kıran (Ötegeçe, Alan) Dağları'ndan (1375 m) oluşmaktadır. Kıran Dağları, Çekerek Irmağı'nın açmış olduğu İncesu Yarma Vadisi ile ikiye ayrılmış olup batısında kalan kısma Ötegeçe Dağları, doğusundaki kısma ise Alan Dağı denilmektedir. İlçe merkezinin 1 km kuzeyinde ise taş yığını anlamına gelen Çal Dağı yer almaktadır. Karadağ ve Kıran Dağları batıya doğru birleşmekte ve kütleli bir özellik arz etmektedir. Sözü geçen dağlık alanlar Miyosen aşınım yüzeylerine (D I, 1200-1550 m) karşılık gelmekte olup üzerlerinde Salbaş, Fındıklı, Yaylacık ve Kızılhamza köyleri yer almaktadır. Platolar, dağlar ile vadi tabanı düzlükleri arasında geçiş konumunda olup, batıdan doğuya doğru alçalmakta ve sekiler halinde uzanmaktadır. Söz konusu platolar, vadi tabanlarından yüksek alanlara doğru 700-950 m'ler arasında (Büyükkışla, Asar, Cevizli, Esentepe, Ortaköy, Şapinuva) Post Pliyosen aşınım yüzeylerine (D III) karşılık gelen "alçak platolar" ile 1000-1150 m'ler arasında yer alan (Kavakalanı, Yukarı Kuyucak, Oruçpınar, Karahacıp) Üst Miyosen-Pliyosen aşınım yüzeylerine (D II) tekabül eden "yüksek platolar" şeklindedir (Erol, 1979: 8). Ortaköy ilçe merkezinin ve Şapinuva'nın üzerinde yer aldığı alçak platolar daha çok marnlar üzerinde geliştiği için az eğimli bir rölyefe sahipken, bloklu ofilyotli sedimanlar, volkanitler ve kireçtaşları üzerinde gelişen yüksek platolar ise eğimli bir rölyefe sahiptir. İnceleme sahasının taban kesimleri, Çekerek Irmağı ve kollarınca (Özderesi, Aşdağul ve Göçet dereleri) oluşturulan vadi tabanı düzlükleri niteliğindedir. Ortalama 530-640 m yükseltiye sahip olan bu düzlükler tarımsal açıdan önemlidir. İncesu-Kazankaya köyleri arasında Çekerek Irmağı, Neojen yumuşak dolguları kolaylıkla aşındırdıktan sonra, altındaki, Jura-Kretase kalkerlerine derince gömülmüştür. Bu oluşum tarzı ile İncesu Boğazı'nın bir epijeniz (sürempoze) yarma vadi olduğu anlaşılmaktadır. Bununla birlikte söz konusu sahanın akarsu şebekesinin kuruluşundan sonra Kuvaterner ortalarında faylanmaya bağlı olarak yükselmesi, epijenik gömülmelere antesedans unsurların da eklenmesine yol açmıştır. Başka bir deyişle vadi oluşum açısından polijeniktir. Ortalama eğimi % 3,5 olan vadi, 8 km uzunluğa sahip olup, bağıl yarıma 500 m'yi geçmiştir. Çok az yerde genişleyen vadi tabanında tarım-hayvancılık yapılması oldukça güçtür. İncesu Yarma Vadisi bu haliyle rafting ve dağcılık için oldukça uygundur (Aylar ve Çoban, 2006: 135; Aylar, 2015: 215). Araştırma sahasındaki bir diğer vadi, ilçe merkezinin kuzeyinde Çal Dağı ile Karadağ arasında doğu-batı istikametinde uzanan Göçet Deresi Vadisi'dir. Çal Dağı ile ilçe merkezi arasında, ilçenin hemen kuzeyinde yer alan Aşdağul Deresi Vadisi yer almaktadır (Mol, 1996: 13). Araştırma alanının güneyinde yer alan Özderesi, kendi adını verdiği vadide akarak, Ortaköy ilçe merkezinin güneybatısında Çorak Deresi ve Yük Deresi'ni de kendisine katar ve Çekerek Irmağı'na kavuşur.

Ortaköy ilçe merkezi ve hemen güneybatısındaki Şapınuva, Çekerek Irmağı'nın kolları olan Özderesi, Aşdağul ve Göçet derelerinin drene ettiği alçak plato üzerinde yer almaktadır. Bu plato, doğuda Çekerek Irmağı'nın açmış olduğu boğaz şekilli yarma vadiden Göynücek, Zile ve Amasya ovalarına açılmaktadır. Bu yöre jeomorfolojik açıdan (Ortaköy-Göynücek Depresyonu) yerleşime uygun olması yanında, jeopolitik önemi ve yüksek tarımsal potansiyeli nedeniyle ilkaçlardan günümüze devamlı iskâna sahne olmuştur (Şekil 2). Jeolojik-Jeomorfolojik özellikler ile turizm potansiyeli arasındaki ilişkiler bulgular ve tartışma kısmında ele alınacaktır.

Şekil 2. Ortaköy ve çevresi sayısal yükselti modeli (DEM).

Araştırma alanında, coğrafi konum açısından, "nemli ılıman-denizel iklim tipi" ile "yarıkurak-karasal iklim tipi" arasında, Karadeniz etkili "kış soğuklarının etkili olduğu kıyı ardı yöresi geçiş iklim tipi" hüküm sürmektedir (Nişancı, 1989: 70). Ortalama sıcaklık, yıllık 10,8 °C, Ocak ayında 0,8 °C, Ağustos ayında ise 20,4 °C'dir. İlçe merkezinin yer aldığı platoda yıllık ortalama yağış 454 mm iken, çevredeki orta yükseklikteki dağlarda 500-550 mm'ye çıkmakta, doğuya Çekerek Vadisi'ne doğruysa 450 mm altına inmektedir. Yağışların % 36'sı (165 mm) ilkbaharda düşerken, % 30'u (138 mm) kışın, % 20'si (89 mm) sonbahar ve % 14'ü de (62 mm) yazın düşmektedir. En yağışlı ay cephe sistemleri ve konveksiyonel etkilere bağlı olarak Nisan (64 mm) iken, en az yağışlı ay ise Ağustos'tur (11 mm). Yağışlı gün sayısının ortalama 82 olduğu Ortaköy ve çevresinde, günlük yüksek yağışların Aralık ayında (70 mm) gerçekleştiği

görülmektedir. Yıllık ortalama % 66 olan nispi nem kış aylarında (% 74) artmakta, yaz aylarında (% 59) düşmektedir. Ortalama rüzgâr hızı 2,2 m/sn olup yaz aylarında yüksek (2,4 m/sn), kış aylarında ise (2,1 m/sn) düşüktür. Ortaköy çevresinde hâkim rüzgâr yönü NE iken, genel sirkülasyona uygun olarak kış aylarında güneyli, yaz aylarında kuzeyli rüzgârlar hâkimdir. Mayıs ayı ortalarından Ağustos ayına kadar etkili olan poyraz, içerisinde bir miktar nem taşıdığından kültürel bitkiler için yararlıdır. Yaz döneminde güneyden sıcak ve kavurucu özellikte esen kible (tersyel) ise, tahıllar henüz olgunlaşmadığı dönemde etkili olduğunda büyük zarara yol açar. Kış mevsiminde kuzeyden esen yıldız, şiddetli ve dondurucu soğuklara yol açmaktadır. Eylül ayından Kasım ayına kadar devam eden dönem, poyraz etkili olmadığı için halk arasında "sağır aylar" olarak nitelenmektedir. İlkbaharda güneybatıdan esen lodos, yöre halkınca "kırkikindi" adı verilen sağanak yağışlara neden olur (MGM, 1995; Mol, 1996: 20; Oğuz, 1997: 24-25; Erhan, 2007: 14-39). İnceleme alanında makro iklim tipleri açısından step iklimi hâkim olmakla birlikte, Karadenizli hava akımları, özellikle yaz mevsimlerinde daha güneydeki step alanlarına göre karasallığı nispeten azaltmaktadır. Nitekim yıllık yağış miktarının 400 mm üzerinde olduğu ve yarıkurak-yarınemli şartların hüküm sürdüğü inceleme sahası, gerek yüksek tahıl tarımı potansiyeli gerekse etrafını çevreleyen dağların tüylü meşe (*Quercus pubescens*), karaçam (*Pinus nigra ssp. pallasiana*) ve ardıçlarla (*Juniperus excelsa*, *Juniperus oxycedrus*) kaplı olması gibi nedenlerle Hititlerin başkentlerinden birisine ev sahipliği yapmıştır (Fotoğraf 1). İklim özellikleri ile turizm potansiyeli arasındaki ilişkiler bulgular ve tartışma kısmında ele alınacaktır.

Fotoğraf 1. Araştırma alanında orman alanları geniş yer tutmaz (Ötegeçe Dağları ormanları). Buna karşın Aşdağul Yavşan Mevkii'nde olduğu gibi step alanları ve seyrek çalılıklar geniş bir yayılış sahasına sahiptir.

Araştırma alanı, dağlar arasındaki konumuyla İran-Turan ve Avrupa-Sibirya Fitocoğrafya bölgeleri arasındaki geçiş zonunda yer almaktadır. Böyle olmakla birlikte özellikle İncesu Yarma Vadisi ve çevresinde Akdeniz Fitocoğrafya elementlerine rastlamak mümkündür (Duran ve Hamzaoğlu, 2002: 351). Saha, ekolojik bölgeler açısından ise İç Anadolu Karasal Bölgesi'nde Kuru Orman-Antropojen Bozkır Bölümü'nde yer almaktadır (Atalay, 2002: 157-158). Yaklaşık 3000-3500 yıl kadar önce başlayan yoğun bitki örtüsü tahribatıyla antropojen step alanları geniş bir alanda yayılış göstermiştir. Nitekim Ortaköy ilçesinde

orman alanları ancak % 5'lik (1492 ha) bir orana sahipken, tahribatın göstergesi konumunda olan ve genellikle meşelerden oluşan seyrek çalılıklar % 43'lük (12 658 ha) bir oran teşkil etmektedir. Araştırma sahasında bitki örtüsü, orman, çalı ve ot formasyonları şeklinde incelenebilir. Genel olarak step bitki türlerinin hâkim olduğu Ortaköy çevresinde kuraklığa dayanıklı tüylü meşe (*Quercus pubescens*) ve saçlı meşe (*Quercus cerris*) bozuk ormanlar şeklinde 1000 metreye kadar görülebilmektedir (Fotoğraf 1). Sahanın asıl orman formasyonunu oluşturan karaçamla (*Pinus nigra ssp. pallasiana*) Karadağ ve Kıran (Ötegeçe, Alan) Dağı'nın yamaçlarında 1000-1200 metreler arasında tüylü ve saçlı meşelerle karışık, 1200 metreden sonra ise saf topluluklar halinde rastlanmaktadır. Ortaköy çevresindeki nitelikli karaçam ormanları Cevizli köyü çevresinde yer almaktadır. Diğer alanlarda karaçam ormanlarının niteliğinin düşük olması, köylerin orman sahaları içerisinde veya yakınında yer almasıyla (tarım alanları açılması, yakacak temini vb.) ilgilidir. Boylu ardıç (*Juniperus excelsa*) ve katran ardıçları (*Juniperus oxycedrus*), tüylü meşelerle birlikte 800-1100 metreler arasında yaygındır. Karadağ kütlesinin doğu yarısında ortalama 1200-1400 m'lerden sonra karaçamlarla karışık olarak sarıçamlara (*Pinus sylvestris*) rastlanmaktadır (Atalay ve Efe, 2010: 172; Atalay ve Efe, 2012: 140-148). Çekerek Irmağı ve kollarının kenarlarında ise yöre halkı tarafından dikilen söğüt (*Salix*) ve kavak (*Populus*) gibi higrofil türlere rastlanır. İnceleme sahasında primer vejetasyonun tahrip edildiği alanlarda, sonradan ortama hâkim olan sekonder çalılara rastlanır. Bu çalı türlerinin başlıcaları, katran ardıç (*Juniperus oxycedrus*), akçakesme (*Phillyrea latifolia*), kurtbağrı (*Ligustrum vulgare*), karaçalı (*Paliurus spina-christi*), çoban püskülü (*Ilex aquifolium*), gevik diken (*Crataegus monogyna*), böğürtlen (*Rubus fruticosus*), karamuk (*Common barberry*), yabancı gül (*Dog rose*), kuşburnu (*Rosa canina*) ve hanımeli (*Lonicera*)dir. İncesu Yarma Vadisi içerisinde bu bitkilere ek olarak boylu ardıç (*Juniperus excelsa*), karaağaç (*Elm*) ve bir maki elementi olan menengiç (*pistacia terebinthus*) gözlenmektedir. Step-orman geçiş sahasında yer alan Ortaköy ve çevresinde step formasyonu, genellikle lokal olarak yayılış göstermektedir. Meşe, karaçam ve ardıçların tahrip edildiği alanlara yavşan (*Artemisia campastre*, *Artemisia fragrans*), sipil kekiği (*Thymus sipyuleus*), altın otu (*Helichrysum Arenarium*), çoban çantası (*Capsella bursa-pastoris*), gelincik (*Flos Rhaeados*), papatya (*Matricaria chamomilla*), çakır diken (*Centaurea solstitialis*), kangal otu (*Onopordum bracteatum*), boz-kara geven (*Astragalus microcephalus*), akgeven (*Astragalus angustifolius*), siğirkuyruğu (*Verbascum*), köygöçüren (*Cirsium arvense*), ayrık otu (*Agropyrum repens*), çit sarmaşığı (*Calystegia sepium*), tarla sarmaşığı (*Convolvulus arvensis*), tüylü kısamahmut (*Teucrium polium*), sarı kaside (*Scutellaria orientalis*) gibi step türleri hâkim olmaktadır (Ketenoglu vd., 1994: 56-65; Duran ve Hamzaoğlu, 2002: 353-356). Araştırma alanında plato çevresinde görülen yabancı fındık (*Corylus avellana*), deli kiraz (*Prunus mahaleb*) ve üzve (*Sorbus domestica*) ağaçları Karadenizli hava kütlelerinin araştırma alanına sokulabildiğinin açık göstergesidir. Ortaköy'de vejetasyon süresinin uzunluğu (+8 °C'nin üzerinde olduğu günler) genel olarak 180-200 gündür. Yörede vejetasyon devresinin başlangıç tarihi, dağlık-tepelik alanlarda Mayıs başları iken, vadi tabanlarında Nisan ortalarıdır. Vejetasyon süresinin sona erme tarihi ise dağlık-

tepelik sahalarda Ekim ortaları iken, vadi tabanlarında Ekim sonudur (Atalay, 1994: 16-18). Vejetasyon özellikleri ile turizm potansiyeli arasındaki ilişkiler bulgular ve tartışma kısmında irdelenecektir.

Ortaköy ve çevresinde, alüvyal topraklara doğuda Çekerek Irmağı vadi tabanı düzlüklerinde ve dere yatakları boyunca (İncesu ve Senemoğlu köyleri arasında) rastlanmaktadır. Sahanın % 2'sinde yayılış gösteren *alüvyal topraklar* verimli tarım alanlarını oluşturmakta killi tın ve kil, taşkın sahalalarında ise kaba tekstüre sahiptir. Çekerek Irmağı'na ulaşan yan derelerin yüzeysel akışla getirdiği materyalleri, vadi tabanları ile tepelik alanlar arasında, eğimin azaldığı yamaçlarda biriktirmesiyle oluşan *kolüvyal topraklar*, sahanın % 4'ünü teşkil etmektedir. Bu topraklara, ilçenin doğusunda Sirkoğlu-Akyar mahalleri arasında ve Ortaköy güneyinden Çekerek Irmağı'na kadar uzanan Özderesi Vadisi'nin nispeten eğimli yamaçları boyunca rastlanmaktadır. Bu toprakların su tutma kapasitesi düşüktür. Yağış miktarının nispeten yüksek olduğu Karadağ'da çok dar bir alanda, sahanın % 1'ini oluşturan *kestane renkli topraklara* rastlanır. Bu toprakların varlığı, sahada yarıkurak-yarınemli bir iklimin hüküm sürdüğünü ifade etmektedir (Atalay, 2011: 561). *Kireçli kahverengi orman toprakları* Ortaköy çevresinde geniş yayılış alanına (% 87) sahiptir. Karadağ ve Kıran (Ötegeçe, Alan) Dağları üzerinde ve plato yüzeylerinde, daha çok marn, kireçtaşı ve kilttaşları üzerinde gelişen bu toprakların doğal vejetasyonu meşe-karaçam ve kurakçıl çalılardır. Doğal bitki örtüsünün tahrip edildiği sahalarda hayvancılık, kuru tarım ve sulama imkânının olduğu yerlerde sulu tarım yapılmaktadır. Kahverengi orman toprakları kireçli ve mineral tuzlu olmaları nedeniyle tahıl tarımına uygundur. İlçenin % 6'sını oluşturan *kırmızımsı kahverengi topraklar* ise sahanın batısında Fındıklı, Yaylacık ve Kızılhamza köyleri çevresinde evaporit sedimentler (jips, kiltaş, marn) üzerinde gelişmiştir. Araştırma alanındaki toprakların kil oranı genellikle yüksektir (KHGM, 1994: 13-15). Toprak özellikleri ile turizm potansiyeli arasında doğrudan bir ilişki bulunmasa da araştırma sahasında tarımsal amaçlı kullanılan ve doğal ekosistemleri bünyesinde barındıran topraklar, doğal miras değeri olarak nitelendirilebilir. Nitekim alüvyal topraklar başta olmak üzere, kolüvyal ve geniş bir alanda yayılış gösteren kireçli kahverengi orman toprakları, tarımsal potansiyelleri, doğal vejetasyon ve faunaya mekân olmaları vb. açılarından doğal miras değeri olarak değerlendirilebilir. Böylesi önemli bir doğal ortam unsuru gittikçe şiddetini artıran erozyon tehdidiyle karşı karşıyadır. Ortaköy ilçesinde mutlak tarım yapılması gereken II. sınıf arazilerin % 9'unun ve mutlak orman olarak kullanılması gereken VII. sınıf arazilerin % 10'unun yerleşim amaçlı kullanımı doğal miras değerleri açısından yanlış kullanımlara örnek teşkil etmektedir. Yine mera olması gereken arazilerin % 40'ında tarım, ormanlarla örtülü olması gereken VII. sınıf arazilerin % 16'sının mera olarak kullanılması doğal miras değerleri açısından geri dönülemez tahribatlara yol açmaktadır. Nitekim Ortaköy topraklarının % 76'sında şiddetli-çok şiddetli erozyon gerçekleşmektedir. Bu olumsuz durumun önüne geçilebilmesi için mutlaka koruma tedbirlerinin alınması ve arazilerin kabiliyet sınıflarına göre kullanılması zorunludur (Şekil 2).

Fotoğraf 2. Şapınuva'ya ev sahipliği yapan Ortaköy ilçe merkezine kuzeybatıdan güneydoğuya doğru bir bakış.

Ortaköy çevresi yeraltı suyu kaynakları açısından nispeten zengindir. İlçede, Çekerek Irmağı ve kollarının getirdiği alüvyal ve kolüvyal depolar sulama ve içme suyu açısından iyi kalitede $5 \text{ hm}^3/\text{yıl}$ emniyetli yeraltı suyu rezervine sahiptir. İçme ve sulama amacıyla kullanılan önemli su kaynakları, Pınarköy (Gündoğdu Tepesi eteklerinde), Üçpınar, İsmail Pınarı, Dere Pınarı, Hacı Hasan Pınarı'dır. Ayrıca araştırma alanında 'eşme' denilen, küçük yamaç kaynakları çoğu yerde kendiliğinden yüzeye çıkmaktadır. İnceleme sahasında tarımsal sulamada yeraltı suyundan ziyade yüzey suları kullanılmaktadır. Yüzey suları açısından ilçenin doğu kesiminin nispeten zengin olduğu söylenebilir. Yeşilirmak Havzası içerisinde yer alan araştırma alanında yıl boyunca su taşıyan akarsu, Çekerek Irmağı'dır (Antik adı Scylax). Diğer dereler (*Göçet Deresi, Aşdağul Deresi ve Özderesi*) yağışın azaldığı yaz döneminde kurumaktadır. Çekerek Irmağı'nın 16 km^2 'si ilçe sınırları içerisinde yer alır. İncesu Köyü güneyinde İncesu Kanyonu'na giren ırmak, Senemoğlu Köyü doğusundan Ortaköy ilçe topraklarını terk eder. Yıllık ortalama akımı $33 \text{ m}^3/\text{sn}$ olan Çekerek Irmağı'nda maksimum akım değeri Mart ayında ($84 \text{ m}^3/\text{sn}$), minimum akım değeri ise Ağustos ayında ($5 \text{ m}^3/\text{sn}$) gerçekleşir. Araştırma alanında dereler üzerinde genellikle sulama amaçlı yapılan baraj ve göletler bulunmaktadır. Ortaköy merkez ilçede yer alan Pınarlı Göleti, 1979 yılında hizmete girmiş olup, $3,5$ hektarlık bir rezervuar alanına sahiptir ve 60 hektarlık bir sahada sulu tarım yapılmasına olanak sağlar. Kızılhamza Göleti, Kızılhamza Köyü'nde 1985 yılında hizmete girmiştir. Ortalama 7 m derinliğe (maksimum 21 m) sahip olup, 80 hektarlık bir sahada açık beton kanal sulama sistemiyle sulu tarım yapılmasını mümkün kılar. 2015 yılında tamamlanan temelden $29,65 \text{ m}$ yükseklikte ve 317.000 m^3 gövde hacmine sahip Daniş (Karahacıp) Göleti yöre çiftçilerine 1340 dekarlık bir alanda sulu tarım yapma imkânı sağlamıştır. Oruçpınar Göleti, 2008 yılında hizmete girmiş olup 2000 m^3 göl hacmiyle yöresel büyükbaş ve küçükbaş hayvanlara içme suyu sağlamaktadır. Salbaş Köyü'ndeki Salbaş Göleti ise daha çok büyükbaş ve küçükbaş hayvanlara su temin etmek amacıyla inşa edilmiştir. İncesu Köyü'nde

Çekerek Irmağı üzerinde AKSA Enerji A.Ş.'ne ait 15 500 MW (15 MVA) kurulu güce sahip, yılda 48 000 GWh elektrik üreten İncesu Hidroelektrik Santrali bulunmaktadır (DSİ 5. Bölge Müdürlüğü, 2015; Çorum Valiliği, 2011: 21-25). Hidrografik özellikler ile turizm potansiyeli arasındaki ilişkiler bulgular ve tartışma kısmında ele alınacaktır.

Ortaköy ve çevresinde yerleşme tarihi M.Ö. 14. yüzyıla Hitit İmparatorluk Devri'ne (M.Ö. 1460-1190), başka bir deyişle Orta Hitit Dönemi'ne kadar uzanır. Anadolu'da bilinen ilk devlet teşkilatını Tunç Çağı'nda (M.Ö. 3000-1200) kuran Hititler, Anadolu'nun dolayısıyla Ortaköy'ün coğrafi potansiyelini ortaya koyacak metotları geliştirmişlerdir. Tahıl üretiminin kırsal yapı üzerindeki hâkimiyeti, hayvancılık, bağcılık, bürokratik ve yasalara dayanan devlet yönetimi, tımar sistemi, sulu ve kuru tarım sistemler vb. en iyi şekilde Hititler döneminde kurulmuş, sonradan gelenler bunları çok az değiştirerek uzunca bir süre kullanmışlardır. Bu durumu Şapinuva'da da görmek mümkündür (Tunçdilek, 1986: 21; Gümüşçü vd., 2013: 71). Hititler araştırma alanına geldiklerinde mevcut köylere yerleşmemişler, platonun üzerindeki araziye teraslayıp düzelterek Şapinuva şehrini kurmuşlardır (Süel ve Süel, 2011: 103). Bilindiği gibi Hitit tarihinde Hattuşa, kesintisiz başkentlik yapmamış, başkent birkaç kez değişik nedenlerle yer değiştirmiştir. Hattuşa (Boğazköy)'nin yıldızının sönmesinden sonra, Şapinuva başkent olmuş, önemli bir askeri, dini merkez haline gelmiştir. Uzunca bir süre Hititlerin kontrolünde kalan Ortaköy ve çevresi, sonraki süreçte Frigler (M.Ö. 750-546), Persler (M.Ö. 559-330), İskender İmparatorluğu (M.Ö. 336-323), Roma (M.Ö. 509-M.S. 395), Bizans (M.S. 4. yy-11. yy), Danişmentliler (1075-1178), Anadolu Selçuklu (1178-1308), Eretna Beyliği, Kadı Burhaneddin Ahmet Devleti ve Osmanlı Devleti (1324) egemenliğinde kalmıştır. Ortaköy ilçe merkezinin kuruluş seyri ise aşağıdaki gibidir. Orta Asya'dan gelen Türkler üç kabile halinde Asraköy, Pınarköy ve günümüzdeki ilçe merkezinin bulunduğu sahaya yerleşmişlerdir. Daha sonra Asraköy ile Pınarköy, Ortaköy ile birleşerek günümüzdeki Ortaköy meydana gelmiştir. Ortaköy, 1324 yılında Sivas Vilayeti'nin Amasya Sancağı'na bağlı bir nahiye olmuş, sonrasında Çorum İli, Mecitözü İlçesi'ne bağlanmıştır. 1959 tarihindeyse 7033 Sayılı Kanun'la ilçe statüsüne kavuşmuştur (Arslan, 1994: 13; Gülersoy, 1995: 37).

Ortaköy ilçe idari alanı, köy idari alanları (14 köy: *Asar, Büyükkışla, Senemoğlu, İncesu, Esentepe, Yukarı Kuyucak, Cevizli, Kavaklan, Oruçpınar, Salbaş, Fındıklı, Yaylacık, Kızılhamza, Karahacıp*; 3 mahalle: *Sirkoğlu, Akyar, Aşdağlı Kuyucak*) ile kentsel yerleşmelerin (1 kasaba: *Aşdağlı*), bir kentsel yerleşmenin (Ortaköy ilçe merkezi) merkezliğinde bir araya gelmesiyle oluşmuştur. Bu noktada söz konusu kent-kır ayrımının idari olduğunu belirtmekte yarar vardır (Özçağlar, 2005: 17-18). Karahacıp Belediyesi, 6360 sayılı kanunla 2014 (Mart) yılında kapatılmış, belde köy statüsüne gerilemiştir. Ortaköy ilçe idari alanının toplam nüfusu 2014 yılı verilerine göre 8155 kişidir. Bu nüfusun % 36'sı (2959 kişi) kırsal, % 64'ü (5196 kişi) ise kentsel yerleşmelerde yer alır. Toplam nüfusun % 38'i (3122 kişi) ilçe merkezinde, % 25'i (2074 kişi) ise Aşdağlı Kasabası'nda yaşamaktadır (Türkiye İstatistik Kurumu, 2015). Ortaköy

ilçe merkezinde Bahçelievler, Cumhuriyet, Suyolu ve Şirinevler mahalleleri yer almaktadır (Fotoğraf 2 ve 3).

Ortaköy ilçe idari alanı, nüfus yoğunluğu açısından ülke ortalamasının (km^2 'ye 101 kişi) oldukça altındadır (km^2 'ye 28 kişi). Sahanın en büyük yerleşmesi Ortaköy şehri (3122 kişi) iken en küçük yerleşim birimi ise Oruçpınar (35 kişi) Köyü'dür. İlçedeki diğer köylerin nüfusları ise şöyledir: Karahacip 1373, İncesu 316, Cevizli 207, Senemoğlu 190, Fındıklı 124, Salbaş 124, Yukarı Kuyucak 113, Asar 103, Yaylacık 92, Kavakalan 86, Büyükkışla 83, Kızılhamza 69 ve Esentepe 44 kişidir (Türkiye İstatistik Kurumu, 2015). Araştırma alanında 1990-2014 yılları arasında % 38 (4918 kişi), 2000-2014 yılları arasında ise % 31 (3665 kişi) oranında bir nüfus azalışı gerçekleşmiştir. İlçe merkezinde ise 1990-2014 yılları arasında % 7 (231 kişi), 2000-2014 yılları arasında da % 7 (227 kişi) oranında bir nüfus azalması yaşanmıştır. Bu durum, ilçe merkezinden ziyade, köylerin göçle adeta boşaldığını göstermektedir. Özellikle orman köylerinde nüfus hızla azalmaktadır. Genç nüfusun göç etmesi ile birlikte, yaşlı nüfus oranı yükselmektedir. Göçler genellikle Çorum, Ankara, İstanbul ve İzmir'e yapılmaktadır. Nüfusun % 84'ünün okuma yazma bildiği Ortaköy'de, yükseköğretim kurumu bulunmamaktadır. Ortalama hane halkı büyüklüğü ise 3,35 olup geniş aile tipini yansıtmaktadır. Nüfusun % 20'sini bağımlı-tüketici (0-14 yaş), % 64'ünü aktif-üretici (15-64 yaş) ve % 16'sını ise bağımlı-tüketici (65+) yaş grupları oluşturmaktadır.

Fotoğraf 3. Ortaköy ilçesi köyleri doğal, sosyo-kültürel miras değerleri açısından ilgi çekici özelliklere sahiptir.

Ortaköy ilçe topraklarının % 3'ünü I. sınıf, % 5'ini II. sınıf, % 6'sını III. sınıf, % 13'ünü IV. sınıf, % 24'ünü VI. sınıf, % 48'ini VII. sınıf ve % 1'ini de VIII. sınıf araziler oluşturmaktadır. Vadi tabanlarında özellikle İncesu-Senemoğlu-Sirkoğlu çevresinde I. ve II. sınıf araziler; eğimin nispeten arttığı alanlarda III. sınıf; vadi kenarlarında Çekerek Irmağı ve ona kavuşan yan derelerin oluşturduğu birikinti koni-yelpazeleri üzerinde IV. sınıf; Ortaköy basenini çevreleyen kuşakta Karadağ ve Kıran (Ötegeçe, Alan) Dağı üzerinde VI. ve özellikle VII. sınıf araziler yer almaktadır. Taşlık-kumluk-bataklık-su yüzeyleri ise VIII. sınıf arazileri oluşturmaktadır. Arazilerin tarımsal potansiyele göre sınıflandırılmasına göre, Ortaköy ve çevresinin % 8'i 1. derece, % 6'sı 2. derece, % 0,1'i ise 3. derece önemli tarım arazilerinden oluşmaktadır. Başka bir deyişle

araştırma alanının ancak % 14'ü önemli tarım alanı niteliği taşımaktadır (KHGM, 1994: 49, 88). Araştırma sahasının % 34'ü (10 062 ha) tarım alanı olarak değerlendirilirken, % 16'sı (4794 ha) çayır-mera, % 43'ü (12 658 ha) çalı, % 5'i (1492 ha) orman, % 1'i (325 ha) yerleşim ve % 1'i (338 ha) ise diğer alanlardan oluşmaktadır. Yerleşim birimleri çevresinde kuru tarım faaliyetleri ön plandadır. Sulu tarım faaliyetleri ise Çekerek Irmağı boyunca Senemoğlu ve İncesu köylerinde; göletlerin varlığına bağlı olarak da Ortaköy ilçe merkezinde, Kızılhamza, Karahacip, kısmen Oruçpınar, Salbaş köylerinde yürütülmektedir. Çayır-mera alanları, orman-çalı (özellikle meşe) toplulukları ile yerleşim birimleri arasında kalan sahalarda yer almaktadır. Orman-çalı toplulukları ise Ortaköy ilçe merkezinin üzerinde yer aldığı platoyu çepeçevre kuşatmaktadır. T.C. Gıda Tarım ve Hayvancılık Bakanlığı tarafından Yeşilirmak Tarım Havzası içerisinde gösterilen Ortaköy'de buğday, çavdar, arpa, aspir, ayçiçeği, kanola, soya, nohut, mısır, kuru fasulye, çeltik, mercimek, yulaf, tritikale gibi ürünlerin yetiştirilmesi ve desteklenmesi önerilmektedir (www.tarim.gov.tr)

Ortaköy'de çalışan nüfusun % 85'i tarım, % 1'i sanayi ve % 14'ü ise hizmetler sektörlerinde istihdam edilmektedir. Görüldüğü üzere inceleme sahasının ekonomisi tarım ve hayvancılığa dayanmaktadır. Hizmetler ve sanayi sektörlerinde istihdam edilenlerin önemli bir bölümü de tarımsal faaliyetlere dolaylı olarak katılmaktadır. Nitekim yörede çiftçi aile sayısı 2500 civarındadır. TÜİK verilerine (2013) göre toplam 12 791 ha olan tarım alanlarının % 64'ünün (8220 ha) tarla ürünlerine, % 31'inin (4016 ha) nadas alanlarına, % 3'ünün (376 ha) meyve alanlarına ve % 2'sinin (179 ha) ise sebze alanlarına ayrıldığı görülmektedir. Araştırma alanında sırasıyla buğday, arpa, fiğ (yeşil ot), nohut, şekerpancarı, mercimek, mısır (silajlık), haşhaş, soğan (kuru), domates, hıyar, kavun-karpuz, ayçiçeği, fasulye, domates, kavun-karpuz gibi tarla ürünleri üretimi önemlidir. Meyve üretiminde ise özellikle elma ön plana çıkarken, onu üzüm, ceviz ve armut takip etmektedir (Türkiye İstatistik Kurumu, 2013). Üretilen bu ürünler, çevre il ve ilçelerde pazarlanmakta, bir kısmı da evlerde tüketilmektedir. Bağcılıkta ilçede önemli bir tarım faaliyeti olup, 'bal üzüm' diye adlandırılan sofralık ve pekmezlik üzüm yetiştirilmektedir. Fakat ilçe genelinde bunların ticaret yapılmamakta, genellikle üzümler yazın tüketilmekte ya da pekmez yapılmaktadır. Son yıllarda sulama amaçlı göletler yapılsa da Ortaköy çevresinde sulu tarım yapılan sahalara ancak % 6'lık (604 ha) bir orana sahip olup, ilçenin % 94'ünde (9458 ha) kuru tarım yapılmaktadır (KHGM, 1994: 49, 88; DPT, 2014). Bir diğer nokta nöbetleşe ekimle birlikte nadas alanlarının giderek azalmasıdır. Öte yandan yaklaşık 20 yıl öncesine kadar İncesu Köyü'nde üretimi yapılan çeltik ve ilçenin doğu yarısında tarımı yapılan kendir, günümüzde eski önemini yitirmiştir (Yücel, 1987: 30; TÜİK, 2015). Hayvan varlığı açısından önemli bir potansiyele sahip olan ilçede 2013 yılı itibarıyla 4333 baş sığır, 3450 baş koyun, 2070 baş keçiden 6158 ton süt elde edilmiştir. Bal üretimi sınırlı olarak yapılmakta 14 köyde 1750 adet yeni kovandan yılda yaklaşık 10 ton bal, 600 kg balmumu üretilmektedir. Arıcılık geçmişten günümüze yapıla gelen geleneksel bir faaliyet olmasına karşın büyük bir ilerleme kaydedilmemiştir. Kümes hayvanları (5350 adet) daha çok yöresel ihtiyaçların karşılanması amacıyla yetiştirilmektedir. Hayvan ürünleri aile içinde tüketildikten sonra kalanı

yerel pazarlarda satılır. Hayvanlar, 1950'lerden bu yana niteliğini büyük ölçüde yitiren çayır-meralarda, hasat sonrası tarlalarda ve maalesef orman içlerinde otlatılmaktadır. Bu hayvanlar kışın ağıllarda ve damlarda besiyeye alınmaktadır.

Sanayi faaliyetleri ilçede yeterli düzeyde değildir. Modern sanayi kuruluşunun yok denecek kadar az olduğu ilçede, atölye tipi sanayi, ilkel imalat ve ev imalathaneleri bulunmaktadır. Un değirmenleri (4 adet), araba tamirhaneleri (5 adet), marangozhaneler (2 adet), ayakkabı tamirhaneleri (1 adet), birer adet taş ve kum ocakları (21 kişi istihdam edilmiştir) atölye tipi sanayiye örneklerdir. Kadınların tezgâhlarında dokuduğu kilimler, ördükleri çoraplar, çantalar genellikle ticari amaç güdülmeden yapılmaktadır. Ekonomik anlamda gelişmemiş bir profil çizen ilçede işsizlik oranı % 5'in üzerindedir. Ortaköy, 2004 yılında vergi gelirlerinin ülke içindeki payı açısından 872 ilçe arasında 773. sırada yer alırken, tarımsal üretimin ülke içindeki oranı bakımından 598. sırada yer almıştır (% 0,03). İlçe 2004 yılı itibarıyla sosyo-ekonomik gelişmişlik açısından 872 ilçe içerisinde 686. sırada yer almakta (gelişmişlik endeksi: -0,65) ve 5. gelişmişlik grubuna dâhil edilmektedir (DPT, 2004; Zeybek, 2007: 703-718). İlçede 2004'ten günümüze, aradan geçen 11 yıllık süreçte de sosyo-ekonomik gelişmişlik açısından fazla bir şey değişmemiştir. Nitekim Orta Karadeniz Kalkınma Ajansı, 2014 yılında Orta Karadeniz'de (Amasya, Çorum, Samsun, Tokat) yer alan 50 ilçeyi sosyo-ekonomik gelişmişlik açısından sıralamaya tabi tutmuştur. Ortaköy 50 ilçe içerisinde -2,83266 endeks değeriyle 40. sırada yer alarak gelişmişlik sıralamasında 5. gruba (son gruba) dâhil edilmiştir. Bu durumun ortaya çıkmasında engebe ve yükseltinin fazla olması nedeniyle tarım alanlarının az olması, ilçenin ana ulaşım yollarına göre ikincil konumda olması ve bu sebeple pazara yönelik üretim hacminin düşük olması etkili olmuştur. İlçe yüzölçümünün küçük olması da kalkınma açısından bir dezavantaj olarak görülmektedir (OKA, 2014: 11, 37). Günümüzde Ortaköy'de köylerin tamamında içme suyu şebekesi kurulmuştur ancak yeterli kapasiteye sahip değildir. Yine ilçe merkezi dâhil hiçbir yerleşim biriminde kanalizasyon şebekesi yeterli olmayıp arıtma sistemleri de yoktur. Nitekim 16 yerleşim biriminin 5'inde kanalizasyon şebekesi ve fosseptik tesisi bulunurken, 2'sinde yalnızca fosseptik tesisi bulunmakta, 9'unda ise kanalizasyon tesisi bulunmamaktadır (Çorum Valiliği, 2011: 137).

Doğal ve sosyo-kültürel miras varlıklarının turizm faaliyetleri çerçevesinde değerlendirilebilmesi güçlü bir ulaşım ağıyla mümkündür. Orta yükseklikteki dağlar, Ortaköy'ün üç tarafını çevrelemiş, komşu bölgelerle ilişkilerini sınırlandırmıştır. Nitekim Ortaköy-Çorum arası kuş uçuşu 35 km olmasına karşılık, Karadağ kütlesinin engebeli, eğimli olması nedeniyle, yol güzergâhı 57 km'ye çıkmaktadır. Buna karşın ilçenin doğusunda yer alan Çekerek Irmağı boyunca uzanan düz alanlar ve akarsu kıyı ovaları üzerinden ulaşım kolaylıkla sağlanabilmektedir. Ortaköy'den karayoluyla batıda Çorum'a, kuzeydoğuda Göynücek'e (Amasya) ve güneyde Aydıncık'a (Yozgat) ulaşılabilir. Ortaköy ilçesi, karayoluyla Çorum il merkezine 57 km, Amasya'ya 74 km, Samsun'a 202 km, Ankara'ya 298 km, İstanbul'a 672 km ve İzmir'e 812 km mesafededir. İlçeden Çorum il merkezine ve oradan diğer kentlere karayoluyla ulaşım sağlanmaktadır.

Seferler, Ortaköy'den Çorum'a 15.15'te, Çorum'dan Ortaköy'e ise saat 17.00'da sona ermektedir. Bu durum ilçenin turizm potansiyelini olumsuz etkilemektedir. Ortaköy'e en yakın demiryolu ise Amasya (74 km) ve Turhal'dan (96 km) geçmektedir. Böyle olmakla birlikte, Ankara-Kırıkkale-Çorum-Samsun Demiryolu Hattı'nın 2019'da devreye gireceği ifade edilmektedir. Böylesi bir hat, Ortaköy'ün turizm albenisini daha da artıracaktır. Havayoluyla ulaşımında Ortaköy'e 93 km mesafedeki Merzifon, 298 km mesafedeki Ankara Esenboğa ve 202 km mesafedeki Samsun havaalanlarından yararlanılmaktadır. En yakın deniz limanı ise Samsun'da bulunmaktadır.

Ortaköy ilçesi doğal ve sosyo-kültürel miras değerlerinin turizm faaliyetleriyle entegre olabilmesi için ulaşım imkânları yanında konaklama olanaklarının da yeterli olması gereklidir. Ortaköy ilçe merkezinde belediyeye ait 4-5 odalı bir otel dışında turistlerin konaklayabileceği herhangi bir tesis bulunmamaktadır. İncesu Köyü'nde ise Hitit Yolu kapsamında sınırlı konaklama kapasitesine sahip bungalov evler mevcuttur. Ortaköy'e kendi imkânlarıyla gelen turistler konaklamak için Çorum merkez ilçedeki, Boğazkale ve Sungurlu'daki tesisleri tercih etmektedir. Ortaköy ilçesinin sosyo-ekonomik özellikleri ile turizm potansiyeli arasındaki ilişkiler bulgular ve tartışma kısmında incelenecektir.

Bulgular ve Tartışma

Bu bölümde Ortaköy'ün doğal ve sosyo-kültürel miras değerleri potansiyeli ana hatlarıyla belirlenmeye çalışılmıştır.

Ortaköy'ün Doğal ve Sosyo-Kültürel Miras Değerleri

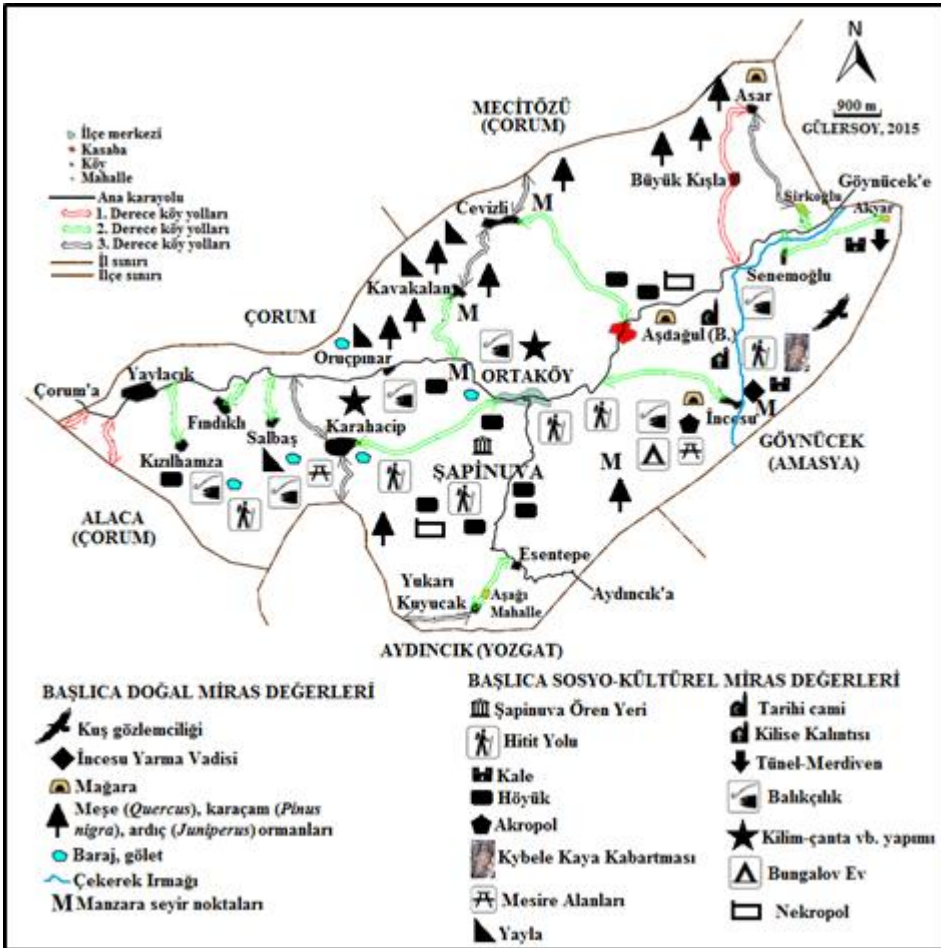
Ortaköy'ün sahip olduğu doğal ve sosyo-kültürel miras değerleri aşağıda ayrı başlıklar halinde incelenmiştir (Şekil 3).

Ortaköy'ün Doğal Miras Değerleri: Bilindiği gibi herhangi bir doğal ortam unsurunun doğal miras olarak görülebilmesi için genellikle bir başka sahada benzerine az rastlanan ve korunmaya değer özellikler taşıması gereklidir. Söz konusu değerleri koruma altına almak için milli park, tabiat koruma alanı, tabiat parkı, tabiat anıtı, yaban hayatı geliştirme sahası, doğal koruma alanı, doğal sit, özel çevre koruma bölgesi (ÖÇKB) ve dünya miras alanı gibi bazı düzenlemeler yapılmaktadır. Türkiye'de 2015 yılı itibarıyla 40 adet milli park, 31 adet tabiatı koruma alanı, 112 adet tabiat anıtı, 81 adet yaban hayatı geliştirme sahası ve 203 adet tabiat parkı mevcuttur (Milli Parklar Genel Müdürlüğü, 2015). Ortaköy çevresindeki doğal miras değerleri herhangi bir koruma statüsüne sahip değildir. Böyle olmakla birlikte koruma alanı olmayan ancak yörenin sosyo-ekonomik kalkınması ve gelişimi için kurumların ve halkın koruması gereken alanlar ve değerler doğal miras içerisinde değerlendirilebilir. Araştırma alanında doğal miras değerlerini jeolojik, jeomorfolojik, biyocoğrafik, hidrografik ve klimatik özellikler başlıkları altında incelemek mümkündür.

Jeolojik Miras Değerleri: Ortaköy ilçe merkezinin de içerisinde yer aldığı Eosen fliş formasyonu ve bunun içerisinde yer alan fosil depoları (*Ostrea*, *Velates*, *Nummulitidae*, *Mollusca*, *Foraminifera*, *Ostracoda*, *Miliolidae* vb. gibi fosilleri içeren) jeolojik miras değeri olarak nitelenmek mümkündür. Söz konusu

formasyonlar ve içerisindeki fosiller, yörenin Eosen'deki ekolojik koşullarını yansıtmaları açısından özgün bir konuma sahiptir. Triyas-Üst Eosen (yaklaşık 216 milyon yıllık bir süreç) dönemini kapsayan bir paleocoğrafik evrime sahne olan Ortaköy çevresinin bir zamanlar (yaklaşık 34 milyon önce) denizle istila edilmiş olduğunu (Tetis Körfezi'nin bulunduğunu) ifade etmek yerli-yabancı ziyaretçilerin bir hayli ilgisini çekebilecektir. Sözü geçen jeolojik evrim, günümüze kadar yaklaşık 250 milyon yıllık bir süreçte gerçekleşmiştir (Duru, 1993: 62-84; Gümüş ve Neubert, 2009: 113).

Jeomorfolojik Miras Değerleri: İnceleme sahasını çepeçevre kuşatan dağlar, Ortaköy ilçe merkezinin üzerinde yer aldığı plato sahası, Çekerek Irmağı ve kolları boyunca uzanan vadi tabanı düzlükleri, Çekerek Irmağı'nın açmış olduğu İncesu Yarma Vadisi ve mağaralar bu başlık altında değerlendirilebilir.

Şekil 3. Ortaköy'de (Çorum) başlıca doğal ve sosyo-kültürel miras değerleri.

Dağlar: Araştırma alanını kuzeyden ve güneyden kuşatan dağlık alanlar bu grupta yer almaktadır. Söz konusu dağlar manzara seyir noktaları olmaları

açısından da ayrı bir öneme sahiptir. İnceleme sahasını kuzeyden Karadağ (1532 m) ve güneyden Alan Dağları (1375 m) çepeçevre kuşatmakta, Ortaköy ve Şapinuva'nın üzerinde yer aldığı plato sahasında yüksek alanlara göre daha ılıman bir iklimin yaşanmasına neden olmaktadır. Söz konusu dağlar sahip olduğu orman-çalı varlığıyla da ayrı bir doğal miras potansiyeline sahiptir. Karadağ üzerinde yer alan Karlıca yaylaları da diğer bir miras unsurudur. Alan Dağları ise Karadağ kadar olmasa da Amasya Orman Bölge Müdürlüğü Çorum Orman İşletme Müdürlüğü'nün ağaçlandırma çalışmalarıyla albenisi artan bir doğal ortam unsurudur.

Platolar: Araştırma alanında vadi tabanlarından yüksek alanlara doğru 700-950 m'ler arasında yer alan "alçak platolar" ile 1000-1150 m'ler arasında yer alan "yüksek platolar" yerleşim ve tarım faaliyetlerinin yoğunluğu açısından ayrı bir önem arz etmektedir. Ortaköy ilçe merkezinin ve Şapinuva'nın üzerinde yer aldığı alçak platolar az eğimli topoğrafyası ve tahıl tarımı potansiyeliyle 3500 yıldır yerleşime sahne olmuştur. Eğimli bir topoğrafyaya sahip olan yüksek platolar ise alçak platolar ile dağlık sahalarda arasında geçiş fonksiyonuna sahip olmuştur. Sözü edilen platolar, Ortaköy çevresindeki sosyo-kültürel-ekonomik yaşamın merkezi konumunda yer alması, bir Hitit başkentinin (Şapinuva) kurulmasına olanak sağlaması ve fosil depolarına sahip olması açılarından özgün bir doğal miras değeri olarak değerlendirilebilir (Şekil 3, Fotoğraf 2). Bu durum ilçenin turizm potansiyelini zenginleştirmekte ve ilgi çekici bir destinasyon olma ihtimalini artırmaktadır.

Vadi Tabanı Düzlükleri: Çekerek Irmağı ve kollarınca oluşturulan vadi tabanı düzlükleri, tarımsal potansiyelinin yüksekliği, İncesu Kanyonu ile bir bütünlük arz etmesi ve sahip olduğu kuş, balık varlığıyla Türkiye ölçeğinde özgün bir doğal miras değeri olarak karşımıza çıkmaktadır. İncesu Yarma Vadisi bu haliyle rafting ve dağcılık için oldukça uygundur (Fotoğraf 4).

İncesu Yarma Vadisi: İncesu Köyü sakinlerinin Uzungeçit adını verdiği İncesu Kanyonu, yaklaşık 13 kilometre uzunluğunda, 40-60 m genişliğindedir. Boğazın giriş kısmının yüksekliği 630 m iken, çıkış kısmının yüksekliği (İncesu Köyü) 550 m olup, yükselti farkı 80 m'dir. İncesu Boğazı'nın ortalama vadi tabanı eğimi ise ‰ 35 civarındadır. Boğaz, Kazankaya Köyü yakınlarındaki giriş kısmından itibaren yaklaşık 2,5 km kadar kuzey-güney doğrultusunda uzanır. İncesu Boğazı, dar tabanlı ve derin yarılmış bir boğaz görünümündedir. Yerel şartlara bağlı olarak yer yer genişleyen vadi, boğazın ancak birkaç yerde alüvyal tabana sahip olabilmektedir. Yine, boğaz içerisinden Çekerek Irmağı'na katılan yan kolların birleştiği yerlerde kısmen vadi tabanının genişlediği görülür. İncesu Yarma Vadisi, Jura-Kretase kireçtaşları içerisinde açılmıştır. İncesu-Kazankaya köyleri arasındaki kireçtaşı kütlesinde yarıma sonucunda meydana gelen vadinin yamaçları çok yerde büyük diklik gösterir. Boğaz boyunca, çok fazla belirgin olmasa da karstik şekillerin varlığı dikkati çeker. Bilhassa yamaçlardan kopan iri blokların üzerlerinde oluşan bu karstik şekillerden en yaygını oluklu lapyalardır. Ayrıca, yanına yaklaşılması pek mümkün olmadığından incelemesine imkân bulunamayan birçok mağaranın ağzı uzaktan görülmektedir. Boğaz içerisinde sekilere farklı yükseltilerde takip etmek mümkündür. Sekilerin

bir kısmı yamaçlardan aşağıya doğru akan kısa boylu derelerin açtıkları genç vadilerle parçalanmış ve bu vadilerin aralarındaki sırtlar üzerinde "kıran" veya "omuz düzlükleri" şeklinde kalmışlardır. Her iki yamacı da 200-300 metrelik sarp kayalıklarla çevrili kanyon, mevsimine göre rafting ve doğa yürüyüşü sporları için uygun özelliklere sahiptir. Trekking yapılabilecek parkur güzergâhı; Kazankaya Kasabası'ndan (Yozgat) başlamakta, İncesu Köyü'nde bitirilmektedir. Parkurun, suyun akış hızının yoğun olduğu dönemlerde rafting sporuna elverişli olduğu düşünülmektedir. Diğer zamanlarda kanyon yürüyüş parkuru olarak kullanılarak gözlenmesi sağlanabilir. Ortaköy'ü Göynücek'e bağlayan yol güzergâhından İncesu Kanyonu'na ulaşmak mümkündür. Çorum'a 70 kilometre uzaklıktaki İncesu Kanyonu, tarihi ve doğal güzellikleri ile bölgenin önemli mekânları arasında yer almaktadır. Kanyona 15 Haziran-15 Ekim tarihlerinde gidenler, Çekerek Irmağı'nın sakin suyunda gezip, ırmak yatağından 1,5 metre yükseklikteki Kybele Kaya Kabartması'nı görebilmektedir. Yamaç kayaları üzerine işlenmiş, bereketi ve bolluğu simgeleyen "Av Tanrıçası" kabartmasından, bölgenin, M.Ö. 2. yüzyılda avlak olarak kullanıldığı belirlenmiştir. "Böylesi bir potansiyele sahip yörede, "İncesu Kanyonu Turizmini Geliştirme Projesi" kapsamında "İncesu Kanyonu Kültür Parkı" oluşturulmuş ve Hitit Yolu'nun bir parçası olan ahşap yaya parkurları yapılmıştır. Böylelikle Saklıkent Kanyonu (Fethiye-Muğla) ve Tohma Kanyonu'nun (Darende-Malatya) ardından Türkiye'nin kanyon yürüyüşleri rotasına bir yenisi daha eklenmiştir. Söz konusu parkur, 1700 metrelik Türkiye'nin en uzun ahşap yürüyüş platformudur. Ziyaretçiler için tuvalet, çocuk oyun parkı, oto park ve piknik alanları mevcuttur. Tarih ve doğanın aynı mekânda bulunduğu İncesu Kanyonu, doğaseverler, fotoğrafçılar, dağcılar, kuş gözlemcileri ve tarih tutkunları için önemli bir merkezdir. Kendi imkanlarıyla yöreye gelen ziyaretçiler daha çok doğa gezisi, foto safari, kanyon yürüyüşü (canyoning), yaban hayatı ve kuş gözlemciliği, rafting yapmak ve doğa eğitim programlarına katılmak amacıyla kanyonu seçtiklerini belirtmişlerdir (Fotoğraf 4). Girişte ücret alınmayan kanyonda konaklama, yeme-içme imkânları (Ortaköy ilçe merkezi içinde aynı durum geçerlidir), işaret levhaları, bilgi panoları yetersizdir (Gülersoy, 1995: 40; T.C. Orman ve Su İşleri Bakanlığı, 2015: 135; Aylar, 2015: 219-223).

Mağaralar: Ortaköy çevresinde genellikle kireçtaşları üzerinde gelişen Aşdağul, Kasabası, Cevizli, Kavakalan ve Asar köyleri civarında küçük karstik mağaralar bulunmaktadır. Aşdağul'da bulunan Damlataş Mağarası yabani güvercinlere ev sahipliği yapmaktadır (Gülersoy, 1995: 43). Kışın yağın karlar mağara içerisinde birikmekte ve yaza kadar erimediği için gerek saf halde gerekse pekmezle tatlandırılarak yöre halkı tarafından yenmektedir. Asar Köyü'nde Mesozoik kireçtaşları üzerindeki doğal mağaralar tarihi nitelik taşımakla birlikte çoğu tahribata uğramıştır (Şekil 3).

Fotoğraf 4. İncesu Yarma Vadisi ve Çekerek Irmağı, Ortaköy'ün albenisini artıran doğal miras değerlerindedir.

Biyocoğrafik Miras Değerleri: Ortaköy ve çevresindeki meşe-karaçam ve ardıç ormanları, genellikle meşelerden oluşan çalı toplulukları, İncesu Kanyonu'nda yoğunlaşan kuşlar ve kuş gözlemciliği potansiyeli, özellikle dağlık alanlarda yoğunlaşan diğer yaban hayvanları bu başlık altında ele alınmıştır (Şekil 3, Fotoğraf 1, 2, 3, 4).

Ormanlar: Ortaköy ilçesinin % 5'ini orman alanları oluştururken, tahribatın göstergesi konumunda olan ve genellikle meşelerden oluşan seyrek çallıklar % 43'lük bir oran teşkil etmektedir. Bu çerçevede mevcut orman alanlarının doğal miras değeri olarak görülmesi ve yönetilmesi zorunludur. Ortaköy basenini çepeçevre kuşatan kuzeyde Karadağ ve güneyde Kıran (Ötegeçe, Alan) Dağları, plato sahalarına göre daha yağışlı olmaları ve eğimli, engebeli rölyefleriyle yerleşime uygun olmamaları (tahribattan uzak kalmaları) vb. gibi nedenlerle orman varlığı açısından nispeten zengindir. Ortaköy çevresinde tüylü meşe (*Quercus pubescens*) ve saçlı meşeye (*Quercus cerris*) bozuk ormanlar şeklinde 1000 metreye kadar, sahanın asıl orman formasyonunu oluşturan karaçamlara (*Pinus nigra ssp. pallasiana*) 1000-1200 metreler arasında tüylü ve saçlı meşelerle karışık, 1200 metreden sonra ise saf topluluklar halinde rastlanmaktadır. Ortaköy çevresindeki nitelikli karaçam ormanları Cevizli Köyü çevresinde yer almaktadır. Boylu ardıç (*Juniperus excelsa*) ve katran ardıçlarına (*Juniperus oxycedrus*), tüylü meşelerle birlikte 800-1100 metreler arasında rastlanır. Karadağ kütesinin doğu yarısında ortalama 1200-1400 m'lerden sonra karaçamlarla karışık olarak sarıaçamlar (*Pinus sylvestris*) görülmektedir (Şekil 2 ve 3, Fotoğraf 1, 2, 3, 4). Araştırma alanında Cevizli ve Oruçpınar (Karadağ) orman içi köy statüsünde iken, diğer köyler orman bitişiği köy olarak değerlendirilmektedir. Yoğun yapılaşmadan ve sanayi tesislerinden uzak Ortaköy ilçesinin step (meşe türleri), sert karasal (sarıçam) ve geçiş kuşağı (karaçam) ağaç türlerini barındıran ormanlara ev sahipliği yapması, yörenin doğal peyzajını

zenginleştirmekle birlikte oksijeni bol bir saha niteliğini taşımasına neden olmuştur. Bu haliyle ilçe, sakin ve huzurlu bir mekanı özleyen insanları ağırlayabilecek bir turizm potansiyeline sahiptir.

Kuşlar ve Kuş Gözlemciliği: İncesu Kanyonu kuş türleri açısından zengin bir alandır. Kanyonda kızıl gagalı dağ kargası (*Pyrrhocorax pyrrhocorax*), kızıl akbaba (*Gyps fulvus*), küçük kerkenez (*Falco naumanni*), kaya kiraz kuşu (*Emberiza cia*), saka (*Carduelis carduelis*), ispinoz (*Fringilla*), kara kızkuyruk (*Phoenicurus ochruros*), gök ardıç (*Monticola solitarius*), kocabaş (*Coccothraustes*), küçük akbaba (*Neopron percnopterus*), sığırcık (*Sturnus vulgaris*), kızıl şahin (*Buteo rufinus*), kerkenez (*Falco tinnunculus*), kara leylek (*Ciconia nigra*), ak karınlı sağan (*Apus melba*), ev kırlangıcı (*Delichon urbicum*), kaya kırlangıcı (*Ptyonoprogne rupestris*), kuzgun (*Corvus corax*), sarıasma (*Oriolus oriolus*), kiraz kuşu (*Emberiza hortulana*), kaya sıvacı kuşu (*Sitta neumayer*), kara kulaklı kuyrukkakan (*Oenanthe hispanica*), kaya serçesi (*Petronia petronia*), ibibik (*Upupa epops*), ak kuyruksallayan (*Motacilla alba*), kızıl sırtlı örümcek kuşu (*Lanius collurio*), puhu (*Bubo bubo*), kara akbaba (*Aegyptius monachus*), karatavuk (*Turdus merula*), ökse ardıç kuşu (*Turdus viscivorus*), büyük baştankara (*Parus major*), bülbül (*Luscinia megarhynchos*), küçük kartal (*Hieraaetus pennatus*), yılan kartalı (*Circaetus gallicus*), sakallı akbaba (*Gypaetus barbatus*), duvar tırmaşık kuşu (*Tichodroma muraria*), yalı çapkıını (*Alcedo atthis*), küçük akbalıkçıl (*Egretta garzetta*), büyük akbalıkçıl (*Ardea alba*), dere kuşu (*Cinclus cinclus*) gibi çok sayıda kuş türü yaşamaktadır. Bu türler içinde kaya kartalı (*Aquila chrysaetos*) ve kızıl şahin (*Buteo rufinus*) kanyonda daha çok görülmektedir (Şekil 3, Fotoğraf 4). Kanyonu kuşatan Alan Dağları'nın (1375 m) batısı ve doğusundaki yüksek tepeler (Kale Tepe (995 m), Dazlak Tepesi (1115 m)) ve vadi içerisindeki farklı seviyelerdeki sekiler kuş gözlemciliği için uygun noktalarlardır.

Diğer Yaban Hayvanları: Yörede yaban hayatının simge hayvanları kurt (*Canis lupus*), tilki (*Vulpes vulpes*), yabani tavşan (*Lepus europaeus*), sincap (*Sciurus anomalus*), kirpi (*Erinaceus concolor*) ve gelinciktir (*Mustela nivalis*). Bu hayvanlar öritermal yani geniş bir sıcaklık aralığında yaşayabilen ekolojik toleransı yüksek hayvanlar içerisinde yer alır (Atalay ve Efe, 2015: 384). Bunlar kadar olmasa da yaban domuzu (*Sus scrofa*) ve kınalı keklik (*Alectoris chukar*) gibi türlere de rastlanmaktadır. İncesu Kanyonu'nda ve Çekerek Irmağı vadisi boyunca sayıları azalmakla birlikte nadiren su samuruna (*Lutra lutra*) rastlanmaktadır. T.C. Orman ve Su İşleri Bakanlığı XI. Bölge Müdürlüğü Çorum Şube Müdürlüğü, araştırma alanında devlet avlak sahaları belirlemiştir. Buna göre Salbaş-Oruçpınar-Ortaköy-Aşdağul-Senemoğlu hattının güneyi Karahacip Devlet Avlağı (13 155 ha), kuzeyi ise Cevizli Devlet Avlağı (29 117 ha, Çorum merkez ilçe arazisinin bir kısmı da dâhildir) olarak tespit edilmiştir (T.C. Orman ve Su İşleri Bakanlığı, 2015). Tescil edilmiş bu avlaklarda avlanabilmek için Çorum Şube Müdürlüğü'nden avlanma izin belgesi alınması gereklidir. Merkezi Av Komisyonu, bu avlaklarda türe ait kota dolduğunda o türün avlanmasını yasaklamaktadır. Avlattırılan tüm türlere ait kotalar bittiğinde ise söz konusu komisyon, avlanma sürelerine uyulmasına gerek kalmadan o avlağı ava

kapatmaktadır. Böyle olmakla birlikte, Türkiye'nin genelinde olduğu gibi Ortaköy devlet avlaklarında da kaçak avcılık yapılmakta ve bazı türler (domuz, tavşan, keklik vb. gibi) aşırı avlanmaktadır. Bu durum ilçenin doğal miras potansiyelini olumsuz yönde etkilemektedir. Kaçak ve aşırı avlanmanın önüne geçilmesi, Ortaköy Avcılar ve Atıcılar Spor Derneği ile birlikte ilçe ve köy idari yöneticilerinin gerekli önlemleri alınmasıyla mümkündür.

Hidrografik Miras Değerleri: Araştırma alanında kaynak suları ve sulak alanlar (Çekerek Irmağı ve kolları, göletler) hidrografik miras değerleri olarak nitelendirilebilir (Şekil 3, Fotoğraf 5).

Kaynaklar: Pınarköy (Gündoğdu Tepesi eteklerinde), Üçpınar, İsmail Pınarı, Dere Pınarı, Hacı Hasan Pınarı, Suyun Gözü (Asar Köyü), Büyük ve Küçük Çayır (Kızılhamza Köyü) gibi yamaç kaynakları sahip oldukları bitki örtüsü ve fauna varlığıyla yöresel ölçekte ayrı bir cazibe merkezi niteliğine sahiptir. Söz konusu su kaynakları ve yakın çevresinin kirletici unsurlardan uzak tutularak, ilçe bazında uygulanacak "Ortaköy İlçesi Doğal ve Sosyo-Kültürel Miras Değerleri Rehabilitasyon Projesi" kapsamında ıslah edilmesi ve düzenlenmesi gereklidir. Söz konusu kaynaklar, ilçeyi çepeçevre kuşatan orman alanları yanında Öz Deresi çevresinde ve Pınarlı Göleti sulama alanındaki geniş meyve bahçeleriyle birlikte klimatizm, üvalizm, dağ turizmi ve ekoturizm kapsamında değerlendirilmeyi beklemektedir.

Fotoğraf 5. Göletler sahip oldukları sucul ekosistemle doğal miras değeri olarak görülebilir. Solda Pınarlı Göleti (Ortaköy ilçe merkezi), sağda Oruçpınar Göleti (Oruçpınar Köyü).

Sulak Alanlar: Bilindiği gibi, "doğal ya da yapay, sürekli ya da mevsimsel, tatlı, acı ya da tuzlu, durgun ya da akan su kütleleri, bataklıklar, turbalıklar ve gelgitin çekilmiş anında derinliği altı metreyi aşmayan deniz suları" sulak alan olarak tanımlanmaktadır. Türkiye'de sulak alanlar, halıç, akarsu deltası, kıyı lagünü, göl, bataklık ve vaha, tuzcul bataklık, doğal ya da suni tuzlalar ve baraj gölleridir (Doğa Koruma Derneği, 2015). Sulak alanlar sucul bitki ve hayvanlara ev sahipliği yapan ve koruma-kullanma dengesinin hassasla takip edilmesi gereken ekosistemlerdir. Bu nedenlerle Türkiye'de bazı sulak alanlar koruma altına alınmıştır (Milli Parklar Genel Müdürlüğü, 2015). Araştırma sahasında sulak alan statüsü taşıyan herhangi bir saha mevcut değildir. Böyle olmakla birlikte İncesu Kanyonu'nu oluşumunda başat rol oynayan Çekerek

Irmağı Vadisi, Pınarlı, Oruçpınar, Salbaş, Karahacıp ve Kızılhamza göletleri sahip olduğu sucul ve karasal vejetasyon, faunayla sulak alan olarak nitelenebilir. Sözü edilen alanların doğal miras değerleri olarak tescil edilip, rehabilite edilmesi bütüncül kalkınma-gelişme açısından gereklidir. Göletler çevresinde manzara seyir terasları oluşturulmalı ve bu alanlar gününbirlik doğa turizmi faaliyetlerine, doğa yürüyüşlerine (tracking) ve olta balıkçılığı faaliyetlerine katılanların dinlenme noktaları haline getirilmelidir. Söz konusu göletlerin bütünüyle Hitit Yolu güzergâhına dâhil edilmesi, Ortaköy'ün albenisini artırabilecektir.

Klimatik Özellikler: İklim özellikleri bir doğal miras değeri olarak görülmemekle birlikte doğal bir çekicilik olarak yerleşim, tarım ve turizmin gelişiminde belirleyici bir role sahiptir. Ortaköy, güneyindeki step alanları kadar kurak, kuzeyindeki ılıman alanlar kadar nemli bir iklime sahip değildir. Klimatik açıdan geçiş sahasında yer alması (sert geçen kış ayları hariç tutulduğunda), inceleme sahasının 3500 yıldır yerleşime ve tarımsal faaliyetlere sahne olmasına neden olmuştur. Batıdan doğuya (Karadağ'ın batısından İncesu, Senemoğlu köylerine) doğru step ikliminin varyetelerini yaşayan Ortaköy ilçesi, bu haliyle step iklimine uyumlu meşe türlerine, geçiş kuşağının ağacı karaçama, sert karasal iklim ağacı sarıçama, Akdeniz etkisini yansıtan menengice, Karadeniz etkisini akla getirecek üzve ve fındığa ev sahipliği yapmaktadır. İklim ve vejetasyon açısından bir geçiş kuşağında yer alması, yörenin turizm potansiyelini zenginleştirmekte ve ilgi çekici bir destinasyon olabilme ihtimalini güçlendirmektedir. Bilindiği gibi bağıl nem oranı % 70 üzerine çıktığında insan vücudu rahatsızlık hissetmektedir. Araştırma sahasında yaz aylarında bağıl nemin % 59 olması, bunaltıcı yaz sıcaklarını engellemektedir. Bu durum sahamızda kültürel turizmin, yayla turizminin, sağlık turizminin (klimatizm) ve eko-turizmin gelişmesini sağlayabilecek bir etkendir (Şekil 2 ve 3). Böylesi bir iklimik potansiyele sahip ilçenin bütüncül bir bakış açısıyla doğal miras değeri olarak planlanması ve yönetilmesi gereklidir.

Fotoğraf 6. Solda, Şapınuva Ören Yeri'nin genel görünümü (Ağılönü Mevkii). Sağda Taş Döşem ve kurban çukurlarının yakından görünümü (Süel, 2013).

Ortaköy'ün Sosyo-Kültürel Miras Değerleri: Araştırma alanında sosyo-kültürel miras değerlerini somut ve somut olmayan başlıkları altında incelemek mümkündür (Şekil 3).

Somut Sosyo-Kültürel Miras Değerleri: Ortaköy çevresinde başlıca somut sosyo-kültürel miras değerleri aşağıdaki gibidir.

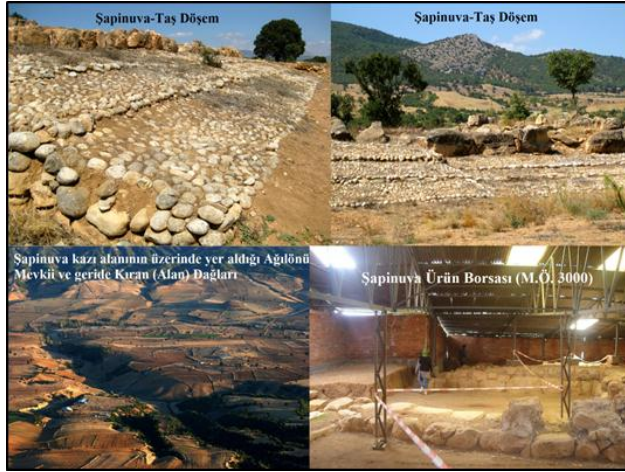
Yaylalar: İlçenin kuzeyinde kabaca güneybatı-kuzeydoğu yönünde uzanan Karadağ kütesinin daha yağışlı ve serin bir ortam oluşturması bitki örtüsünce yoğun olmasına ve yayla olarak kullanılmasına neden olmuştur. Ortaköy yaylaları ilçe merkezinin kuzeyinde kuzeydoğu-güneybatı yönünde uzanan Karadağ kütesi üzerinde yer almaktadır. Genel olarak Karlıca Yaylası (Nesimi Yurdu) adı verilen bu yaylalarda yaylaya çıkma geleneği halen sürdürülmektedir (Gülersoy, 1995: 50). Karlıca yaylaları, Ortaköy'e bağlı Kavakalan, Cevizli, Oruçpınar (Karadağ), Salbaş köyleriyle Çorum merkez ilçeye bağlı Hıdıroğlu, Örencik Kaçağı, Kendirciler, Koyunağıllı köyleri arasında uzanmaktadır. Karlıca yaylaları yanında Külekli, Bayraktaş (Cevizli Köyü), Isırganlıpınar (Salbaş Köyü), Mengillinin Başı (Kavakalan Köyü) yaylaları önemlidir. Günümüzde Cevizli, Kavakalan ve İncesu köylüleri yaylalara çıkma geleneğini sürdürmektedir (Şekil 3, Fotoğraf 3).

Arkeolojik Kültürel Miras Değerleri: Bunlar içerisinde Şapinuva Ören Yeri, höyükler ve diğer arkeolojik sit alanları yer almaktadır.

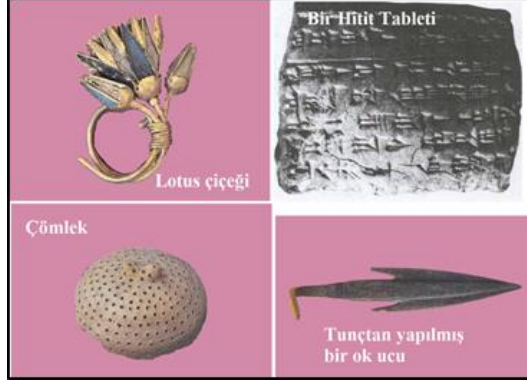
Şapinuva Arkeolojik Sit Alanı ve Ören Yeri: Anadolu'da ilk siyasi birliği kuran Hititlerin yüksek uygarlığını günümüze ulaştıran buluntular oldukça azdır. Bunlar içerisinde Hattuşa (Boğazköy), Tapigga (Maşat Höyük), Kaniş (Kültepe) ve Alacahöyük isimleri ön plana çıkmaktadır. Böyle olmakla birlikte, 1987-1990 yılları arasında sürdürülen çalışmalar sonucunda keşfedilen Şapinuva (İngilizce: Sapiuwa=Shapinuwa; Hititçe: Şapinuwa), Hitit ve Anadolu tarihinin yeniden yazılmasına yardımcı olabilecek bir merkez konumundadır. Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kanunu çerçevesinde Hitit başkenti Şapinuva, arkeolojik sit alanı ve ören yeri statüsü içerisinde değerlendirilmektedir. Şapinuva Ören Yeri, Anadolu'daki en büyük ören yerlerinden birisidir (Süel, 2013: 100; Weeden, 2013: 84).

Hitit Devletinin önemli idari kentlerinden biri olan Şapinuva, (Ortaköy), Çorum'un 57 km güneydoğusundadır. İlçe merkezinin 2,5 km güneybatısında, Tepeler Arası-Ağıl Önü mevkiinde yer alan Şapinuva Ören Yeri, Çekerek Irmağı'nın eseri olan Göynücek Ovası ile Alaca Ovası arasındaki geçit üzerindedir. Hitit Çağında, hem siyasi hem de coğrafi konumu nedeniyle stratejik bir noktada yer alan şehir, önemli bir idari, askeri ve dini merkezdir. 1990 yılında Çorum Müzesi tarafından Ortaköy'de bulunan iki çivi yazılı tabletin satın alınmasından sonra, yerinde yapılan araştırma sonucunda kazı yapılmasına karar verilmiştir. 1990 yılında Çorum Müze Müdürlüğü başkanlığında başlanılan kazılara 1991 yılında da devam edilmiş olup, 1992 yılından itibaren kazılar Ankara Üniversitesi DTCF Arkeoloji Bölümü'nden Prof. Dr. Aygül Süel başkanlığında yürütülmektedir. Ortaköy kazılarında açığa çıkan ve sayıları 4000'e ulaşan çivi yazılı tablet ve fragmanların (parça) oluşturduğu arşivde, Hititçe yazılmış olanların yanı sıra Hattice, Hurrice ve Akadca yazılmış idari, askeri, dini ve fal metinleri bulunmakta olup, bunların büyük bir kısmı Orta Hitit Dönemi'ne (M.Ö. 14. yy) aittir. Şapinuva (Tapın Ova, Tapınma Ovası), sözü edilen tablet arşiviyle antik dönemin en

önemli kütüphaneleri arasında yer almaktadır (Yıldız, 2013: 59). Bugüne kadar Şapinuva (Ortaköy) kazılarında bulunan mimari malzeme, mükemmel inşaat tekniği, simetrik planı ve sağladığı değerli çivi yazılı belge arşivi ile binlerce yıl öncesinin birçok bilinmeyenine ışık tutmaktadır. Ortaköy arşivinde yer ve şahıs adları sıkça geçmektedir. Bu arada yeni coğrafi isimlerin tespiti, öncelikle Anadolu'nun Hitit çağındaki coğrafyasında tartışılan pek çok konuya ışık tutacak niteliktedir. Şapinuva'nın daha önceleri Hurri bölgesine yakın olması gerektiği düşüncesi ile Boğazköy'ün güneydoğusunda olduğu düşünülüyordu. Şapinuva-Ortaköy identifikasyonu ile birçok şehir ismi, Şapinuva ile birlikte Anadolu'nun kuzeydoğusuna taşınmıştır (Gülersoy, 1995: 60-63; Süel, 2008: 7-8; www.sapinuva.info; Çorum İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü, 2015). Modelski (2003: 33), Şapinuva'nın M.Ö. 1300 (Bronz Çağı) yıllarında kurulmuş olduğunu belirterek, şehrin Hititlerin en önemli dini, idari merkezlerinden birisi olması yanında, bir askeri üs fonksiyonu taşıdığını ve bazı Hitit krallarının (Taşmişarri (III. Tuthaliya)-Taduhepa kraliyet ailesi) zaman zaman burada ikamet ettiklerini ifade etmiştir (Modelski, 2003: 33). Devam eden kazı çalışmalarında bugüne kadar A binası ismi verilen anıtsal idari yapı ve B Binası olarak adlandırılan ticari yapı açığa çıkartılmıştır. Düz yerleşim alanı olarak Hititler tarafından kullanılan şehrin bir bölümü, Hitit sonrasında Romalılar tarafından mezarlık alanı olarak kullanılmıştır. Şapinuva'daki çalışmalar genel olarak iki bölgede yoğunlaşmıştır. Bu bölgelerden ilki, anıtsal nitelikteki A binasının da içerisinde yer aldığı Tepelerarası Bölgesi, ikincisi ise işlikler, dükkânlar, meskûn alanlar, açık tören sahalarının ve kurban sunumu yapılan çukurların bulunduğu Ağılönü Bölgesi'dir (Şekil 3 ve 4, Fotoğraf 6, 7 ve 8).

Fotoğraf 7. Üstte Anadolu peyzaj tasarımının ilk örneklerinden Taş Döşem, altta solda Ağılönü Mevkii'nde yer alan Şapinuva kazı alanına ve geride Kıran (Alan) Dağları'na bir bakış, altta sağda Şapinuva Ürün Borsası'ndan bir görünüm.

Fotoğraf 8. Şapinuva kazılarında gün yüzüne çıkartılan buluntulardan bir görünüm. Lotus çiçeği, M.Ö. 1500'lerde Mısır'dan Şapinuva'ya getirilmesine rağmen, günümüzde Ortaköy İlçesi'nin sembolü haline gelmiştir.

Şapinuva büyük ölçüde uygun doğal ortam şartlarının eseridir. Nitekim kuzeyde uzanan meşe ve karaçam ormanlarıyla örtülü Karadağ silsilesi ve güneydeki Kiran (Ötegeçe, Alan) Dağları arasındaki plato yüzeyinin insan yaşamına uygun bir iklim ortamı oluşturması yanında, tarımsal potansiyelinin yüksekliği, korunaklı konumu ve jeopolitik, ticari açıdan geçiş sahası özelliği taşıması vb. Şapinuva'nın önemli bir askeri, yönetsel merkez olmasını sağlamıştır. Şapinuva, dağlar arasındaki konumuyla doğal bir tahkimata sahip olması yanında, doğuda Çekerek Irmağı'na hafif bir eğimle inerek dar bir koridorla Yeşilirmak-Kelkit Vadisi'ne, batıda ise 5-10 km'lik bir boğazla Alaca Ovası'na açılmaktadır. Batısının nispeten kapalı bir konuma sahip olması yanında doğusunun emniyete alınmasıyla tam bir kale konumuna sahip olan şehir önemli bir askeri üs olmuştur. Nitekim doğuya doğru uzanan 15-20 km'lik koridor üzerinde birçok müstahkem mevki ve ileri karakollar kurulmuş, geride ise şehrin bulunduğu plato ve tepeler üzerinde güçlü bir askeri varlık bulundurulmuştur. Şapinuva'nın varlığı, düşmanın Hitit topraklarına ilerlemesini büyük ölçüde engellemiştir. Bunlar yanında Karadeniz kıyısından Yeşilirmak-Kelkit vadisine uzanan ve Şapinuva önünden Orta Anadolu'ya açılan ticaret yolu, Şapinuva'nın hızla nüfuslanmasını ve zenginleşmesini, ayrıca doğudaki Hurri Bölgesi'yle yakın ilişki kurmasını sağlamıştır (Süel, 2008: 1-61; Çorum İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü, 2015).

Yaklaşık 9 km²'lik bir alana yayılmış olan Şapinuva'da gün yüzüne çıkartılan taş temeller, kerpiç yapılar, kurban çukur alanları vb. hafif metal örtü sistemiyle koruma altına alınmıştır. Söz konusu koruma çalışmaları, "Şapinuva Arkeoloji ve Açık Hava Müzesi"nin oluşturulması açısından oldukça önemlidir.

Şapinuva'yı önemli kılan özellikler aşağıdaki gibidir:

a) Şapinuva, Cumhuriyet döneminde ilk milli arkeolojik kazının başlandığı ören yeridir. Şapinuva, 4000 tabletle Hattuşa (Boğazköy) ile rekabet edebilecek (ikinci) büyüklükte bir devlet arşivine (kütüphanesine) sahiptir. Bu tabletlerin okunmasıyla Hitit dönemi hakkında detaylı bilgilere ulaşılmış ve bu bilgilerle Hitit

Dönemi yerleşim birimleri konumları rekonstrüksiyonu yapılmıştır (Duran, 2010: 120; Süel, 2008: 61).

b) Çok iyi korunan ve yumuşak bir iklime sahip olan Şapinuva'da üç Hitit kralı (III. Tuthaliya, I. Şuppiluliuma, II. Mursili) ikamet etmiş, böylelikle şehir, kudretli Hitit Devleti'ne bir dönem başkentlik yaparak çağının metropolü haline gelmiştir (Süel, 2008: 60; Süel, 2012: 73).

c) Şapinuva'da Anadolu mimari tarzında ilk kez kullanılan yöntemlere (payandalı direnç sistemi, yapıların düşey ağırlığının dengelenmesi vb.) rastlanmaktadır (Süel, 2012: 71-75). Ağılönü Mevkii'nde ortaya çıkartılan Taş Döşem ve Ağılönü Kutsal Alanı, ilk çağlarda Anadolu'da yapılmış en önemli abidevi ve dini yapıtlardan birisidir (Süel ve Süel, 2011: 100). Bunlar yanında Hitit mimarisinin simetrik yapılarına ait örnekler de (A Binası) ilk kez Şapinuva'da gün yüzüne çıkartılmıştır. Kazı çalışmaları sonucunda ortaya çıkartılan A Binası avlusundaki ve Taş Döşem'deki çeşitli büyüklükte dere çakıllarından inşa edilen istinat duvarları ve döşemeler Anadolu tarihinin en erken peyzaj çalışmalarıdır (Süel, 2008: 13, 21, 50).

ç) Hitit dünyası için Şapinuva, (*zamanımızın Mekke'si, Kudüs'ü gibi*) çok önemli bir hac merkezi olmuş ve bir arınma, şifa bulma odağı haline gelmiştir (Çilingir, 2011: 78; Murat, 2012a: 142). Şapinuva Ağılönü Mevkii'nde yer alan kutsal alan ve bu alanda açığa çıkarılan kurban çukurları, Hitit bilim çevrelerinde bulunmasının olanaksız olduğu düşünülen arkeolojik kalıntılardır. Söz konusu kutsal alan Hitit Anadolu'sunun en önemli dini alanlarından birisi haline gelmiştir (Collins, 2007: 16-17; Süel ve Süel, 2011: 93-97; Murat, 2012b: 125-158).

d) Anadolu'da antik dönemdeki önemli ticaret yollarından birisi, Kafkaslardan Anadolu'ya girerek Kelkit Vadisi boyunca ilerleyip Şapinuva'ya uzanmıştır. Söz konusu yol, Şapinuva'dan Alaca Ovası ve Sungurlu Ovası üzerinden Hattuşa'ya ulaşmıştır. Yolun bu bölümü "Hitit Yolu" adıyla anılmış ve trampa usulü ticaretin yoğun bir şekilde yapılmasına olanak sağlayarak Şapinuva'nın önemli bir ticaret merkezi haline gelmesini sağlamıştır. Nitekim Şapinuva kazı alanında gün yüzüne çıkartılan ticari merkezin (ürün borsasının) bir benzerine Anadolu'da günümüze kadar rastlanmamıştır (Süel, 2008: 27; Süel ve Süel, 2011: 93-104; Reyhan vd., 2012: 143-154).

e) Şapinuva'da son derece kaliteli bir fırın sistemi ve pişirme tekniğiyle üretilen çanak ve çömlekler, Hititlerin egemenliği altındaki komşu bölgelere ulaşmış ve moda olmuştur (Süel, 2008: 38; Eker, 2009: 13).

f) Şapinuva'da ele geçirilen hayvan biçimli ağızlara sahip kaplar, araştırma alanında 3500-4000 yıl önce dağ keçisi, antilop ve aslanın yoğun olarak yaşamış olduğuna işaret etmektedir (Süel, 2008: 43).

Kuzey ve güneyden dağlarla çevrelenen Ortaköy, geniş tarım alanlarına sahip olmadığı gibi, inşa edilen göletlere ve doğu yarısında yer alan Çekerek Irmağı'na rağmen sulama olanaklarından da yoksundur. Tarım ve hayvancılığa dayalı kapalı bir ekonomiye sahip olan Ortaköy için Şapinuva Ören Yeri, kültür hatta doğa turizminin alt yapısının oluşabilmesi açısından oldukça önemlidir.

Şapinuva ve bölgede kazılarla ortaya çıkarılacak diğer tarihi zenginlikler turizm potansiyelinin gelişmesinde ve bir turizm altyapısının oluşmasında başat rol oynayabilecektir.

Höyükler: Ortaköy'de bulunan höyükler arkeolojik sit alanı statüsüne sahiptir. Bilindiği gibi antik bir yerleşmenin veya eski bir medeniyetin kalıntılarının bulunduğu yer veya su altında bilinen veya meydana çıkarılan korunması gerekli alanlar, 'arkeolojik sit alanı' olarak nitelendirilmektedir (Fotoğraf 9).

Tülüce Höyük: Ortaköy kazı alanının güneyinde, Yuğ Höyük'ün batısında yer almaktadır. Tepe etekleri tarım arazisi olarak kullanılmaktadır. Höyük üzerinde Hitit Dönemi seramikleriyle Roma Dönemi mezar tuğlaları görülmektedir. Höyük, 08.12.1992 tarihinde 2761 numarayla tescil edilmiştir.

Yuğ Höyük: Ortaköy İlçesinin 4 km güneyinde yer almakta olup, kuzeyinde doğu-batı istikametinde akan Özderesi, batısında Yük Deresi ve Dirgenli Köyü yolu yer alır. Höyük, Şapinuva kazı alanına 500 metre uzaklıktadır. Yapılan araştırmalarda elde edilen buluntulara göre, Eski Tunç, Hitit, Roma ve Bizans dönemlerinin varlığı tespit edilmiştir. Höyük tepesinde ağız yassı taşla kapatılmış, taş örgülü bir kuyu ve dip kısmında taş örgülü kanalizasyon yer almaktadır. Höyük 20 metre yükseklikte ve 100 metre çapında olup, güney kısmı hariç tarım amacıyla kullanılmaktadır. Höyük, 11.11.1977 tarihinde A-882 numarayla tescil edilmiş olup arkeolojik sit alanları içerisinde yer almaktadır.

Fotoğraf 9. Ortaköy'deki arkeolojik sit alanları da potansiyel kültürel miras değerlerindedir.

Doğanentepe Höyüğü ve Nekropolü: Ortaköy ilçesinin batısında, kazı alanının güney batısında yer almaktadır. Kuzeybatısında Fiğla Tepe ve Kale Tepe, batısında ise Gündoğdu Tepesi bulunmaktadır. Alanın büyük kısmı tarım arazisi olarak kullanılmaktadır. Hitit Dönemi seramikleri yoğundur. 08.12.1992 tarihinde 2761 numarayla tescil edilmiştir.

Kızılhamza Höyük: Höyük, Kızılhamza Köyü içinde yer alır. Konik bir yapıya sahip olan höyüğün doğu ve kuzeyinde tarlalar ve harman yerleri, güneyinde dere ve gölet batısında ise köy yerleşim alanı vardır. Yüzeide yapılan araştırmalarda elde edilen buluntulara göre, Eski Tunç, Koloni, Hitit, Frig, Helenistik, Roma dönemlerinin varlığı tespit edilmiştir. 1992 yılında Çorum Müze Başkanlığı'nda kısa süreli bir kurtarma kazısı yapılmıştır. Bunun sonucunda elde edilen kurşun bir figür ve höyüğün karşı yamaçlarında klasik çağa ait mezarlardan çıkartılan bir kap Çorum Müzesi'nde sergilenmektedir. 04.05.1993 tarihinde 2958 numarayla tescil edilmiş olup arkeolojik sit alanıdır.

Örenardı Höyük ve Tümülüsü: Ortaköy İlçesi, Aşdağul Kasabası'nın kuzeydoğusunda yer almaktadır. Kiremitlitepe Höyük'ünün ise doğusundadır. Höyük ve Tümülüs birbirlerine çok yakın durumdadır. Her iki alan da Roma Dönemi'ne tarihlendirilmiştir. 05.10.1993 tarihinde 3161 numarayla tescil edilmiş olup arkeolojik sit alanları içerisine dâhil edilmiştir.

Kiremitlitepe Höyük: Ortaköy İlçesi, Aşdağul Kasabası'nın kuzeyinde, kasabaya yaklaşık 200 m uzaklıktadır. Örenardı Tümülüsü ve Höyük'ünün batısında yer alır. Höyük, üzerinde derlenen buluntulara göre Roma Dönemi'ne tarihlendirilmiştir. 05.10.1993 tarihinde 3161 numarayla tescil edilmiş olup arkeolojik sit alanları içerisinde yer almaktadır.

Fotoğraf 10. Anadolu'nun en büyük Kybele kaya kabartması İncesu Köyü'nde yer almaktadır.

Kybele Kaya Kabartması: İncesu Köyü'ne yaklaşık 1 km uzaklıkta, Çekerek Irmağı'nın akış yönünün sol tarafında kireçtaşlarına oyulmuş ve ırmak yatağından 1,5 metre yükseklikteki kabartmadır. Kabartmanın niş yüksekliği 3,45 m, genişliği 1,5 m, derinliği 0,33 m'dir. Kabartma, yüzü tahrip olmasına karşın Anadolu'da Helenistik döneme ait Kybele kabartmalarının en büyüğüdür. Kale Dibi Mevkii'nde yer alan ve 1985 yılında bir köylü tarafından tesadüfen bulunan kabartma, M.Ö. II. yüzyıla ait Bergama Heykeli'nin bir benzeridir. Tanrıça Kybele, önünden akan Çekerek (*Scylax*) Irmağı'na ve karşısında yüksek kayalar üzerinde

yer alan kaleye bakmaktadır. Bir taht üzerinde oturduğu düşünülen tanrıça, sol elinde bir aslan yavrusu tutmaktadır. Bolluk ve bereketi simgeleyen kabartmanın M.Ö. II. yüzyılın ortalarında Pontus Krallığı döneminde yapıldığı tahmin edilmektedir. Nitekim İncesu Kanyonu ve çevresi doğal ortam özellikleri açısından bu krallığın başkenti Ameseia (Amasya)'ya oldukça benzemektedir. İncesu Kanyonu'nda Kybele Kaya Kabartması'na kadar kanyon içinde ulaşımı kolaylaştırmak amacıyla üzeri ahşap olan 1700 m'lik çelik konstrüksiyon yaya parkuru yapılmıştır. Bu yaya parkuru Türkiye'nin en uzun ahşap yürüyüş platformudur (Şekil 3, Fotoğraf 4 ve 10).

İncesu Kalesi, Akropolü ve Kayalara Oyulmuş Mağara: Akropol, Çekerek Irmağı kıyısında, Kybele Kaya Kabartması'nın tam karşısındadır. Irmak kenarından yaklaşık 1100 m mesafede yer alan akropolde az miktarda taş kalmıştır. Akropolün güneybatısında kayalara oyulmuş iki su sarnıcı (biri 12 m, diğeri 7 m derinliğe sahip) bulunmaktadır. Bu alanda bir kale kalıntısı da yer almaktadır. Kayalara oyulmuş mağara, İncesu Köyü'ne 3 km uzaklıkta olup akropolün yanında, Kybele Kaya Kabartması'nın karşısındadır. Mesozoik kireçtaşlarının yaklaşık 300 metre oyulmasıyla açılan mağaraya 468 basamakla inilir. Sonu kapandığı için yolun nereye gittiği bilinmemektedir. Böylesi bir tünellerden, Senemoğlu Köyü Akyar Mahallesi'nde de yer almakta ve kaleden Çekerek Irmağı'na merdivenlerle inilmektedir. Her iki tünel-mağara, Alan Dağı üzerinde yer alan İncesu Kalesi ve Akyar Kalesi'ne Çekerek Irmağı'ndan su sağladığı gibi, olası bir saldırıda kaçış yolu olarak da kullanılmıştır (Şekil 3).

Diğer Arkeolojik Alanlar ve Kalıntılar: Ortaköy çevresinde Şapinuva yakınında, Aşdağul Kasabası, İncesu ve Asar köyleri çevrelerinde farklı dönemlere ait arkeolojik alanlar ve kalıntılar mevcuttur. Bunlar içerisinde ön plana çıkanlar hakkında aşağıda özlü bilgi verilmiştir (Şekil 3, Fotoğraf 9 ve 10).

Kale Tepe: Ortaköy ilçesinin güneybatısında, Gündoğdu Tepesi'nin doğusunda, Fiğla Tepesi'nin güneyinde yer alır. Tepenin üst kısmı düzdür, kenarlarında moloz taşlarla örülü duvar izleri görülmektedir. 08.12.1992 tarihinde 2761 numarayla tescil edilmiştir.

Fiğla Tepesi: Yuğ Höyük'ün kuzeybatısındadır. Yaklaşık 250 metre çapında ve 25 metre yüksekliğindedir. Üzeri tamamen meşe ağaçlarıyla kaplı olan tepede yer alan kale iç mimarisinin iri taş temelleri Hitit Dönemi'ne tarihlendirilmiştir. 08.12.1992 tarihinde 2761 numarayla tescil edilmiştir.

Kargın Mevkii: Ortaköy ilçesine kuş uçuşu 4 km uzaklıkta, Ortaköy kazı alanının kuzeydoğusunda yer almaktadır. Söz konusu alan derlenen buluntulara göre Hitit Dönemi ile M.S. 2. yüzyılın başına tarihlendirilmiştir. Kargın Mevkii'nde 1994 yılında Ortaköy kazı ekibi tarafından bir sondaj çalışması yapılmıştır. 05.10.1993 tarihinde 3161 numarayla tescil edilmiştir.

Hocasultantepe Antik Yerleşimi: Ortaköy İlçesi, Aşdağul Kasabası sınırları içerisinde yer almaktadır. Doğusundan Çekerek Irmağı geçmekte olup eğimli bir sahanın üst kısmındadır. Etrafı tarım arazisi olarak kullanılmaktadır. Yüzeyden elde edilen buluntular, Klasik Dönem yerleşmelerini göstermektedir. Bu alanda

Hıristiyanlığın ilk devirlerine ait olan ancak tarihi eser kaçakçıları tarafından yağmalanan bir kilise kalıntısı da yer almaktadır. Hocasultantepe, 05.10.1993 tarihinde 3161 numarayla tescil edilmiş olup arkeolojik sit alanı statüsündedir.

Gündoğdu Tepesi: Ortaköy ilçe merkezinin ve Doğan Tepe'nin batısında yer almaktadır. Ağaçlarla kaplı alan üzerinde mimari kalıntı izleri, tepenin düzlük kısımlarında büyük blok taşlar, duvarlar ve yapı temelleri bulunmaktadır. 08.12.1992 tarihinde 2761 numarayla tescil edilmiştir.

Horasantepe Nekropolü: Ortaköy İlçesi, Aşdağul Kasabası sınırları içerisinde yer almaktadır. Ortaköy ilçesini Aşdağul üzerinden Amasya'ya bağlayan karayolu, Nekropol alanının içerisinde geçmektedir. Horasantepe Nekropol Alanı Roma Dönemi'ne tarihlendirilmiştir. 05.10.1993 tarihinde 3161 numarayla tescil edilmiştir.

Bunlar yanında Asar (mağaralar ve mağara bekleme kulesi) ve İncesu köyleri bütünü, Yaylacık Köyü'nde yer alan Osman Kalesi, Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kanunu çerçevesinde *arkeolojik alan* statüsüne sahiptir (www.kulturportali.gov.tr; Çorum Valiliği, 2011).

Fotoğraf 11. Solda Hitit Yürüyüş etkinliği afişi, sağda üstte izlenen rotayı gösteren harita. Solda altta Şapinuva'dan (Ortaköy) geçen Hitit Yolu'ndan bir görünüm.

Hitit Yürüyüş Yolu ve Bisiklet Parkuru: Hititlerin antik kentlerinden geçen Hitit Yolu, 13 Mayıs 2011 tarihinde tarih, doğa ve kültür seyyahlarının hizmetine açılmıştır. Uluslararası standartlarda işaretlenen Hitit Yolu rotalarını Boğazkale-Hattuşa-Şapinuva, Alacahöyük-Alaca-Şapinuva ve Boğazkale-Alacahöyük güzergâhları oluşturmaktadır. Söz konusu güzergâh, eski göç, katır ve pazar yollarından geçirilmiş, 236 kilometre boyunca işaretlenen 17 yürüyüş parkuru, alternatif güzergâhlarla birlikte toplam 385 kilometreye ulaşmıştır. Alaca Çayı Vadisi ve İncesu Kanyonu ise doğayla tarihin buluştuğu alternatif rotaları teşkil etmektedir. Kırmızı beyaz işaretlerle belirlenen, kavşak noktalarında tabelaların yer aldığı Hitit Yolu yürüyüş parkuru, dağ bisikletleriyle 406 km'ye çıkmaktadır.

Alacahöyük Ören Yeri'nden yola çıkan bir seyyah, İmat, Külâh ve Emirler köylerinden geçerek Hattuşa'ya ulaşabilir. Sonrasında Yazılıkaya-Yüksekyayla-Küçükhrıka-Büyükhrıka-Evci-Alaca Göleti-Alaca-Kızıllı-Çöplü-Çatak Göleti-Soğucak Göleti-Kızılhamza Göleti-Karahacip güzergâhı üzerinden eski patika ve orman yollarını kullanarak Şapinuva Antik Kenti'ne varabilir. Buradan İncesu Kanyonu'na yürüyerek Anadolu'nun en büyük Kybele Kaya Kabartması'nı görebilir. Kapadokya ile Amasya arasında önemli bir turizm destinasyonu olan Şapinuva çevresi, seyahat acenteleri ve trekking gruplarının programlarına eklense de, henüz beklenen hedefe ulaşamamıştır. Böyle olmasına karşın bir marka değeri haline gelen Hitit Yolu, UNESCO logosu taşımaya hak kazanmış olup, parkurları kış ayları hariç her mevsim yürüyüş ve bisiklet aktiviteleri açısından uygundur. Bu yol Türkiye'nin en iyi 10 yol güzergâhı içinde yer almaktadır. İncesu Köyü'ndeki bungalov tesis, Karahacip Köyü'ndeki aile pansiyonları yanında Kızılhamza Göleti kamp alanı, Hitit Yolu misafirleri için konaklama açısından uygundur (www.atlasdergisi.com). Günümüzde Hitit Yolu'nun 9 km'si antik yol niteliğinde olup, bir kısmı hala kullanılmaktadır. Taş döşeli bu yolun uygun bir kısmının ele alınarak restore edilmesi, Şapinuva'nın ve Ortaköy'ün albenisini artıracaktır (Şekil 3 ve Fotoğraf 11).

Aşdağul Camii: Aşdağul Kasabası'nda yer alan caminin hangi dönemde inşa edildiği bilinmemekle birlikte tescilli taşınmaz kültür varlıkları arasında yer almaktadır.

Mesire Alanları: Hitit Yolu Projesi kapsamında İncesu Kanyonu girişinde bir mesire alanı düzenlenmiştir. İncesu Kanyonu Kültür Parkı içerisinde yer alan mesire alanına, Çorum İl Genel Meclisi kararıyla iki adet yöresel el ürünleri pazarlama ve tanıtım yeri yapılacaktır. Ağustos ayı içinde her Pazar kurulmaya başlanan organik ürünlerin satıldığı yöresel halk pazarı İncesu ve çevresi için ayrı bir cazibe merkezidir. Orta Karadeniz Kalkınma Ajansı ile Ortaköy Kaymakamlığı arasında ortaklaşa gerçekleştirilen "İncesu ve Şapinuva'da Tarih Solar ile Aydınlanıyor" adlı proje 20.09.2015 tarihinde tamamlanmıştır. Proje kapsamında İncesu Kültür Parkı, Cumhuriyet Ortaokulu Oyun Parkı, 100. Yıl İlkokulu Saha ve Parkı, Oruçpınar Göleti, Karahacip Köyü park ve mesire alanlarına solar ledli şarjlı sokak lambaları dikilmiştir. Bunlara ek olarak İncesu Kanyonu yürüyüş yolunun ve Şapinuva'nın geceleri aydınlatılması için Ortaköy Kaymakamlığı Köylere Hizmet Götürme Birliği'ne 75 bin liralık eş finansman sağlanmıştır. Karahacip Köyü'nde halkın "uçuk" adını verdiği dağ yamacına yapılan bir mesire alanı (yöre halkının deyimiyle Kale) mevcuttur. Ortaköy ilçe merkezi Ötegeçe Mevkii'nde de 10 hektarlık bir sahada mesire alanı çalışmalarına başlanmıştır (Şekil 3).

Geleneksel Giyim-Kuşam, Yemek Kültürü, El Sanatları ve İnanç Merkezleri: Araştırma alanında geleneksel kıyafetler, yemekler (gastronomi), el sanatları ve inanç merkezleri somut sosyo-kültürel miras değerleri içinde değerlendirilebilir.

1. Günümüzde yaşlı insanların bir kısmının giymeye devam ettiği geleneksel kıyafetler (örneğin kadınların pullu örtüsü, etrafı altın veya eski parayla çevrilen taçları ve renkli örgü çorapları),

2. Geleneksel yemekler (katıklı aş, karıştırma aş, ekşili aş, dü aş, kırmızı aş, tarhana aş, sütlü aş, herle aş, bulgur aş, yarma aş, erişte pilavı, haşhaşlı çörek, cızlak, sini, çivi mantarı kavurması, oğmaç, gilik, pekmez tatlısı, köme, şekerpancarı tatlısı, kuşburnu reçeli, üzüm pekmezi vb.). Söz konusu yemeklerin karbonhidrat ağırlıklı olması, Ortaköy'de tahıl, baklagil, haşhaş ve üzümün yoğun olarak üretilmesiyle ilgilidir. Kış için hazırlanan tarhana, pelver (salça), erişte, yabani erik ekşisi, kurutulmuş madımak, kurutulmuş üzüm vb. gibi ürünler yörenin özgün tarımsal potansiyelini ve lezzetini yansıtmaktadır.

Fotoğraf 12. Araştırma alanında özellikle Karahacip Köyü'nde kilim, heybe, çanta, patik, çorap, yastık kılıfı ve el örgü ürünleri yapımı önemli bir uğraştır.

3. Ortaköy ilçe merkezinde ve özellikle Karahacip Köyü'nde (Fotoğraf 12) kilim, heybe, çanta, patik, çorap, yastık kılıfı ve el örgü ürünleri yapımı (İlçede geçmişte yoğun olarak yapılan halı ve kilim dokumacılığı günümüzde eski önemini yitirmiştir),

4. Büyük ölçüde orman içinde yer alan Cevizli ve Oruçpınar köylerinde yöresel ihtiyaçlara yönelik ahşap kaşık, kepçe, ağızlık vb. yapımı,

5. Yatırlar ve ziyaretgâhlar (Gürbüz Dede-Kızılhamza Köyü, Dede Çamı-Kavakalan Köyü, Mengillinin Başı Türbesi-Kavakalan Köyü vb. gibi). *Gürbüz Dede:* Kızılhamza köylüleri köyün güneyinde bir tepe üzerinde yatırı bulunan Gürbüz Dede'ye her yıl düzenli olarak kurban keserler ve yağmur duasına giderler. *Dede Çamı:* Kavakalan Köyü'nün kuzeyinde Karadağ'ın eteğinde yer alan bu karaçam, yörede kutsal kabul edilen bir ağaçtır. Çevre halkı tarafından ağacın büyüklüğü kutsallıkla bütünleştirilmiş ve Dede Çamı olarak nitelendirilmiştir. Yöre halkı her yıl ağaç çevresinde çeşitli etkinlikler düzenlemektedir (Gülersoy, 1995: 35).

Balıkçılık Potansiyeli: Çekerek Irmağı'ndan serpme ağ kullanılarak sazan balığı avlanmaktadır. İrmakta kababurun (*Chondrostoma nasus*), çapak balığı (Abramis brama), in balığı (*Copeata tinca*), inci balığı (*Alburnus alburnus*), sazan (*Cyprinus carpio*), tatlısu kefali (*Leuciscus cephalus*) gibi ekonomik değeri olan balık türlerinin yanı sıra gobiidae familyasına ait balıklar (örneğin kaya balığı (*Amblyeleotris guttata*)), tatlısu yengeci (*Potamon*) gibi türler de bulunmaktadır.

Göletlere (Pınarlı, Kızılhamza, Oruçpınar, Karahacıp, Salbaş göletleri) bırakılan pullu sazan (*Cyprinus carpio*), aynalı sazan (*Cyprinus carpio carpio*), tatlısu kefalı (*Leuciscus cephalus*) ve yayın balıkları (*Silurus glanis*) oltalarla tutulmaktadır (Şekil 3, Fotoğraf 4 ve 5).

Somut Olmayan Sosyo-Kültürel Miras Değerleri: Ortaköy çevresinde doğal ve somut sosyo-kültürel miras değerleri yanında, somut olmayan sosyo-kültürel değerleri de dikkat çeker. Bu değerler aşağıda maddeler halinde sıralanmıştır.

1. Geleneksel düşünler ve halaylar (Ortaköy Halayı, Tamzara, Aşırma vb.),

2. Yöre (özellikle Alevi-Bektaşî) kültürünü yaşatan halk ozanları (Ali Başturan-Asar Köyü, Güngör Başturan-Asar Köyü, Hüseyin Kaymak-Yaylacık Köyü, Güner Kaymak-Yaylacık Köyü, Halil Kaymak-Yaylacık Köyü) ve şairler (Murat Köymen-Ortaköy, Dursun Yıldırım-Ortaköy), (Fotoğraf 13),

Fotoğraf 13. Ortaköy, sosyo-kültürel miras değerleri açısından da zengin bir potansiyele sahiptir. Solda Ozan Ali Başturan (Asar Köyü), ortada Ozan Hüseyin Kaymak (Yaylacık Köyü). Sağda geleneksel Ortaköy Halayı icrasından bir görünüm.

3. Yöreyle ait türküler (İrmağa Suya Vardım, Uy Amman, bazı düşün türküler vb.), maniler (örneğin 'Ortaköy'ün tepesinde, Kuru kuru budaklar, Alışmış duramıyor, Yâri öpen dudaklar') ve ağıtlar (Döne'ye Ağıt, Nevruz'a Ağıt vb.),

4. Yöreyle ait bilmeceler (örneğin, 'yer altında ağa gelin (şeker pancarı)')

5. Yörede dilden dile anlatılan efsane (İsli Mağara Efsanesi, İncesu Köyü ve Devecikkale Efsanesi, Kız Uçan Efsanesi vb.), hikâye (Makbule ve Hurişet, Gavur Kızı, Tilki vb.) ve masallar,

6. Yöreyle özgü kelimeler (badal: merdiven, cınak: tırnak vb. gibi) ve mevkii adları (Abdişindere, Bozyer, Avgirandere, Ebulülük vb. gibi),

7. Halk hekimliği (kulağı ağrıyanın kulağına anne sütü damlatılması, ayak tabanları çatlayınca katran sürülmesi, saç dökülmelerinde kafaya sarımsak sürülmesi, iltihaplı yaralara lahana yaprağı sarılması vb. gibi),

8. Çocuk oyunları (Dutmaçı, eşim usta, taş da değilim, kayış saklamaca vb. gibi), (Özboyacı, 2001: 1-96).

9. Festival ve Şenlikler: Araştırma alanında doğal ve sosyo-kültürel miras değerlerinin tanıtılmasında etkili olabilecek festival ve şenlikler düzenlenmektedir. İlki 12-13 Haziran 2010 tarihleri arasında Ortaköy Belediyesi'nce düzenlenen, *Ortaköy Şapinuva-İncesu Kanyonu Kültür-Sanat ve Tanıtım Etkinlikleri Festivali*'nin dördüncüsü 24-25 Ekim 2015 tarihleri arasında yapılacaktır. *Cevizli Köyü Karadağ Yayla Şenlikleri*'nin dokuzuncusu ise 25 Eylül'de gerçekleştirilmiştir. *Kavakalan Köyü Yayla Şenlikleri*'nin de on ikincisi düzenlenmiştir. Karahacip Belediyesi'nce 2013 yılında dördüncüsü yapılan *Karahacip Kültür ve Turizm ve Tanıtım Şöleni*, 2014 yılında belediyenin kapatılmasıyla bir daha düzenlenememiştir.

Sonuç ve Öneriler

Deniz, kum ve güneş üçgeninde şekillenen turizmin doyuma ulaşması ve özellikle eğitimli bireylerin doğal ve sosyo-kültürel miras değerleri konusunda giderek bilinçlenmesiyle kültür ve doğa turizmi ön plana çıkmaya başlamıştır. Postmodernizm çağında, doğal ve sosyo-kültürel miras değerlerinin korunması, kültür turizmi, alternatif turizm, eko-turizm (sürdürülebilir turizm) yaklaşımları içerisinde turizmin yeniden yapılandırılması gereklidir. Böylesi bir süreç, henüz doğal, sosyo-kültürel miras değerleri niteliğini yitirmemiş alanlar için zorunludur. Ortaköy ilçesi de söz konusu alanlar içerisinde yer almaktadır.

Ortaköy'de doğal ve sosyo-kültürel miras, Türkiye'nin genelinde olduğu gibi tahribattan kurtulamasa da, yöreye endüstrinin ve hızlı tüketim kültürünün henüz ulaşmamış olması önemli bir avantajdır. Sözü edilen tahribatı engellemek amacıyla alanları Milli parklar, doğal koruma alanları, doğal SİT ve Özel Çevre Koruma Bölgeleri (ÖÇKB) gibi bazı yasal koruma alanları oluşturulmaktadır. Ortaköy böylesi koruma yasalarıyla ve alanlarıyla korunan bir yer değildir.

Böyle olmakla birlikte araştırma alanı, benzersiz ve yeniden üretilemeyecek doğal ve sosyo-kültürel miras değerlerine sahiptir. Ortaköy'ün Doğal Miras Değerleri: *1- Jeolojik, 2- Jeomorfolojik* (dağlar, platolar, vadi tabanı düzlükleri, İncesu Yarma Vadisi, mağaralar), *3- Biyocoğrafik* (ormanlar, kuşlar ve kuş gözlemciliği, diğer yaban hayvanları), *4- Hidrografik* (kaynaklar, sulak alanlar) miras değerleri ve *5- Klimatik özellikler* şeklindedir. Ortaköy'ün sosyo-kültürel miras değerlerini somut ve somut olmayan başlıkları altında incelemek mümkündür. Somut Sosyo-Kültürel Miras Değerleri: *1- Yaylalar, 2- Arkeolojik kültürel miras değerleri:* Şapinuva, höyükler, Kybele Kaya Kabartması, İncesu Kalesi, Akropolü ve kayalara oyulmuş mağara, diğer arkeolojik alanlar, Hitit Yürüyüş Yolu, *3-Aşdağul Camii, 4- Mesire Alanları, 5- Geleneksel Giyim-Kuşam, Yemek Kültürü, El Sanatları ve İnanç Merkezleri, 6-Balıkçılık Potansiyeli.* Somut Olmayan Sosyo-Kültürel Miras Değerleri: *1- Geleneksel düğünler ve halaylar, 2- Yöre (özellikle Alevi-Bektaşî) kültürünü yaşatan halk ozanları ve şairler, 3- Yöreye ait türküler, 4- Bilmeceler, 5- Efsaneler, 6- Yöreye özgü kelimeler, 7- Halk hekimliği, 8- Çocuk oyunları, 9- Festival ve şenlikler* şeklindedir.

Araştırma alanı, başta Şapinuva Ören Yeri olmak üzere sit alanları ve tarihi eserleri, İncesu Kanyonu ve Karlıca yaylaları, tescilli avlakları (Cevizli, Karahacip), yöresel lezzetleri ve gelenek-göreneklere vb. gibi sosyo-kültürel miras

değerleriyle kanyon yürüyüşüne (canyonig), gastronomi gezisine, foto safariye, tarım (agro), bisiklet, rafting, kamp karavan, dağcılık, yayla, yön bulma (oryantiring) ve izcilik turizmüne uygundur.

Ortaköy'de miras değerleri açısından en dikkat çekici olanı Şapinuva'dır. Hitit başkenti ve çağının metropolü Şapinuva, Cumhuriyet döneminde ilk milli arkeolojik kazının başlandığı ören yeri olması; Hattuşa (Boğazköy) ile rekabet edebilecek büyüklükte bir devlet arşivine ve mimari açıdan özgün tasarımlara, peyzaj çalışmalarına sahip olması; Hitit bilim çevrelerinde bulunmasının olanaksız olduğu düşünülen kurban çukurlarına ev sahipliği yapması; Hitit dünyası için çok önemli bir hac, arınma, şifa bulma merkezi haline gelmesi; Anadolu'da antik dönemdeki önemli ticaret yollarından birisinin geçiş noktasında bulunması nedeniyle oldukça faal bir ürün borsasına sahip olması, çanak-çömlek üretim tekniklerinin çağının ötesine geçmesi vb. gibi özellikleriyle görkemli Hitit İmparatorluğu'nun önemli idari, dini, askeri ve ticari merkezi haline gelmiştir. Bu özellikleriyle Şapinuva, Ortaköy'ün tarım-hayvancılık odaklı kapalı ekonomisini canlandırabilecek bir potansiyel arz etmektedir. Nitekim Gazi Üniversitesi Turizm Fakültesi'nce kişi ve hane odaklı yürütülen bir araştırmaya göre Ortaköy'de halkın turizmden beklentilerinin fazla olduğu ve turizmle ilgili iş imkânlarının gelişeceğine inandıkları görülmüştür. Söz konusu araştırmaya katılan yabancı turistlerin % 77'sinin Şapinuva antik kentinin tur programlarında yer almamasına rağmen bu antik kenti tanımaları ve gezmeye istekli olmaları dikkate değer bir diğer sonuçtur (Süel, 2013: 100). Bunlar yanında, Şapinuva'da gezinti yolları, bilgilendirme levhaları ve diğer bir kısım çevre düzenleme çalışmaları ilçeye gelen turistlerce olumlu karşılanmıştır.

Böyle olmakla birlikte, Ortaköy'de doğal ve sosyo-kültürel potansiyeli arza dönüştürecek turizm faaliyetleri sınırlı (kültür ve doğa turizmi) olarak gelişme göstermiştir. Nitekim ulaşım, konaklama ve altyapı imkânlarının yetersizliği, mevcut turistik destinasyonlardan uzaklığı, Boğazköy ve Alacahöyük'ün daha fazla bilinmesi ve ön plana çıkarılması, Şapinuva'da (Ortaköy'de) günübirlik turizmin gelişmesine neden olmuştur. Yörede turizmin canlandırılması ve en az 3-4 gün konaklamalı turizme geçilmesi, Şapinuva Ören Yeri yanında İncesu Kanyonu, yakın mesafede bulunan kaplıcalar (Figani, Terziköy, Hamamözü gibi) vb. gibi doğal mekân bileşenlerinin nispeten bozulmamış yapısının entegre edilerek planlanmasıyla mümkündür. Yörede konusunda uzman bir ekip tarafından hazırlanacak master planlarla turizm altyapısı (basit, temiz, ucuz konaklama tesislerinin inşa edilmesi gibi) oluşturulmalı ve ilçe halkı eğitim çalışmalarıyla turizm hizmetleri ve pazarlaması konularında bilinçlendirilmelidir. Araştırma alanında altyapı ve tesis yetersizliği yanında nitelikli personel eksikliği turizm potansiyelinin düşmesine ve dolaylı olarak pazarlama faaliyetlerinin güçleşmesine neden olmaktadır (Bilgin, 2008: 147).

Bunlar yanında Ortaköy'de Hitit medeniyetinin yeni keşfedilen yönlerini tanıtabilecek 'Şapinuva Arkeoloji Müzesi' ve yöre kültürünü yansıtabilecek 'Şapinuva (Ortaköy) Etnografya-Kültür Müzesi'nin kurulması, yörenin kalkınma-gelişmesinde oldukça etkili olabilecektir' (Süel, 2013: 103-105).

Ortaköy'de doğal ve sosyo-kültürel değerler ekolojik-coğrafi bir perspektife sahip bir uzman ekip tarafından planlanmalı ve turizmin gelişebilmesi için tanıtma, pazarlamaya ayrı bir önem verilmelidir. Bilindiği gibi görsel imaj, turist çekmenin güçlü bir parçasıdır. Görsel imajlar, sadece turizm broşürleri, haritalar, fotoğraflar, resimlerden ibaret değildir. Haberler, popüler filmler, reklamlar, televizyondaki gösteriler de belirli yerler hakkındaki farkındalığı artırmaktadır (Günay, 2007: 97-100). Böylesi bir tanıtım için Şapınuva ve İncesu Kanyonu odaklı, belgeseller, kısa filmler, çizgi filmler ve sinema filmleri çekilmeli, sanal ortamlarda ve sinema salonlarında gösterime girmelidir.

Bilindiği gibi, bir şehrin "marka şehir" olması için tercih edilen bir cazibe merkezi haline getirilmesi gerekmektedir. Çekim merkezi haline getirilmesi için de doğal, tarihi, kültürel özelliklerinin ön plana çıkarılması ve ulusal-uluslararası ölçekte tanıtımının yapılması gerekir (Saruhan, 2012: 179; Avcılar ve Kara, 2015: 77-78). Ortaköy, sahip olduğu miras değerleriyle marka doğa ve kültür kentlerinden birisi olmaya çalışmaktadır. Ortaköy'ün bir turizm markası haline gelebilmesi için gerekli sermaye ve teşvik uygulamalarında önceliğe sahip olması ve bu çerçevede altyapı ve tesislerin oluşturulması, özel teşebbüslere ek olarak, onları koordine edecek, denetleyecek ve teşvik edecek bir kamu politikasının oluşturulması gerekmektedir. Böylesi bir süreç, vizyon sahibi bir uzman ekiple ve uzun erimli bir uygulama süreciyle yönetilebilir. Bunlar yanında Ortaköy'e özgü geleneksel tarımsal ürünlerin markalaştırılarak tanıtılmasının sağlanması, turistlerin geleneksel tarımsal faaliyetlere katılabilmesi için hasat şenliklerinin düzenlenmesi ve duyurularının yapılması, Karlıca (Nesimi Yurdu) yaylalarının tanıtımının yapılması ve Şapınuva, İncesu Kanyonu odaklı turlara dâhil edilmesi yöre ekonomisini canlandırabilecektir.

Ortaköy Yardımlaşma Dayanışma ve Çevre Koruma Derneği'nin tabeladan öteye geçip interdisipliner bir yaklaşımla ilçenin sağlıklı bir doğal ve sosyo-kültürel miras değerleri envanterinin çıkarılması için il ve ilçe yöneticileriyle, büyük kentlerdeki köy dernekleriyle ve diğer sivil toplum kuruluşlarıyla işbirliği içerisine girmesi gereklidir. İncesu Kanyonu ve Şapınuva Ören Yeri'ni kapsayacak bir milli park oluşumu için gerekli girişimler yapılmalıdır. İncesu Kanyonu'nun tabiat parkı ilan edilmesi için Çorum Orman ve Su İşleri Müdürlüğü tarafından stratejik bir karar alınmıştır. Şapınuva ve Hitit Yürüyüş Yolu'nun ve su kanallarının içerisinden geçtiği Karahacıp Köyü ise Çevre ve Şehircilik Bakanlığı'nca turizmde öncelikli yöre kapsamına alınmıştır.

Oluşturulacak Şapınuva Müzesi yakınında, o dönemdeki Kraliyet Sarayı ve üniteleri aslına uygun olarak yeniden inşa edilebilir. İnteraktif bir şekilde düzenlenecek Şapınuva Müzesi, eski kıyafetlerin giyildiği ve eski yaşamın canlandırıldığı (*örneğin Nisanda kutlanan Çiğdem Bayramı, AN.TAH.SUM*) canlı bir müze niteliği taşıyabilir. Şapınuva Müzesi'yle entegre olacak, "tabiat tarihi müzesi", "botanik bahçesi=arboretum", "doğal yaşam parkı", "orman müzesi", "Yaşayan Etnografya Müzesi", Alevi-Bektaşî kültürünü yansıtacak "köy müzeleri" oluşturulabilir. Bu müzeler oluşturulurken, çağdaş bir müzenin öncelikle çocukları, gençleri ve ailelerini iyi karşılaması, bu ziyaretçilere birlikte katılabilecekleri etkinlikler sunarak, onlara kendilerini rahat hissedebilecekleri bir

müze ortamı hazırlaması gerektiği göz ardı edilmemelidir (Karadeniz ve Okvuran, 2014: 878). Avrupa'yla sıkı ilişkileri bulunan Ortaköy ve çevresinde bir tiyatro ve gösteri merkezi oluşturulması, yöre turizmini hareketlendirebilecektir. İlçe merkezinde Şapinuva'ya giden yolun kent merkezi içinde kalan kısmı, "Hitit Sokağı" olarak düzenlenebilir. İlçe merkezi ve köylerdeki tarihi evlerden (kanatlı kapıları, duvarla veya çitle çevrili avluları, hayatları, ocakları vb. ile) bazıları restore edilebilir. Bunlara ek olarak doğal ve sosyo-kültürel değerlerin özelliklerini yansıtacak panoların yerleştirilmesi, bu değerlere ulaşmayı sağlayacak yön oklarının konulması ve bu miras değerlerinin bulunduğu alanlara ulaşmayı kolaylaştıracak yolların düzenlenmesi gereklidir.

Yukarıda sözü edilen uygulamalar, Ortaköy'ün (tekrar üretilemeyecek ve benzersiz) doğal ve sosyo-kültürel miras değerlerinin (yapılacak tesislerle) maskelenmesine ve yozlaşmasına neden olmayacak şekilde yürütülmelidir. Başka bir deyişle turistik çekicilikler, turistik ikincil kaynakların inşası ile kapatılmamalı, turistik alanların geliştirilmesi sırasında koruma-kullanma dengesi gözetilmelidir. Bilindiği gibi kültürel turizmi tercih eden turistler doğal-sosyo-kültürel orijinalliği, egzotizmi, yöresel yaşama katılımı vb. tercih etmektedir. Bunlar yanında gerek yurt içi gerekse yurt dışından ilgili katılımcıların davet edildiği 'Şapinuva Hitit Sempozyumu' vb. gibi eğitim-kültür etkinlikleri de düzenlenebilir. Küresel tanınırlık derecesi yüksek kurum ve kuruluşların düzenlediği uluslararası tanıtım kampanyalarına Ortaköy Kaymakamlığı ve Ortaköy Belediyesi vb. gibi kurumlar da katılmalıdır. Yine TÜBİTAK'ın desteklediği Doğa Eğitimi ve Bilim Okulları Projesi kapsamında "Şapinuva Doğa Eğitimi Projesi"nin açılması oldukça isabetli bir karar olacaktır.

Ortaköy'ün doğal ve sosyo-kültürel miras değerlerinin korunmasının sağlanması, düzenlenmesi ve bu değerlerden Ortaköy'ün ekonomisine sürdürülebilir bir katkı oluşturulması gereklidir. Görkemli Hitit Devleti'ne başkentlik yapmış inanç merkezi Şapinuva, İncesu Kanyonu, Çorum ilinde dahi pek bilinmeyen Karlıca yaylaları, büyük ölçüde el değmemiş ormanları, pınarları, özgün gelenek-göreneklere vb. ile Ortaköy, yıl boyunca turizm yapılabilecek alternatif bir destinasyondur. Özetle Ortaköy'ün doğal, sosyo-kültürel miras değerleri potansiyelinin, miras turizmi arzına dönüşebilmesi ve ilçe ekonomisine katkı sağlaması resmi, sivil kurum-kuruluşların ve ilgili kişilerin işbirliği yanında arazilerin kabiliyet sınıflarına göre kullanılmasıyla mümkün olacaktır. Başka bir deyişle araştırma alanında mekân-insan etkileşiminin planlanması, doğal ve sosyo-kültürel miras değerlerinin korunmasını sağladığı gibi yörenin sosyo-kültürel-ekonomik yaşamını da renklendirecektir. Böylesi bir planlama çerçevesinde "Ortaköy İlçesi Doğal ve Sosyo-Kültürel Miras Değerleri Rehabilitasyon Projesi" bir an önce hayata geçirilmelidir.

Kaynakça

- AKİPEK, S. (2001). Dünya Kültürel ve Doğal Mirasının Korunmasına Dair Sözleşmenin Değerlendirilmesi, *AÜ Hukuk Fakültesi Dergisi*, 50 (4), 13-40.
- AKTEN S., AKTEN M. ve GÜL A. (2008). "Korunan Doğal Alanlarda Bazı Ziyaretçi Yönetim Modellerinin Karşılaştırılması", *IV. Lisansüstü Turizm Öğrencileri Araştırma Kongresi*, 23-27 Nisan 2008, Antalya.
- ALİAĞAOĞLU, A. (2004). Sosyo-Kültürel Miras Turizmi ve Türkiye'den Örnekler, *AÜ Coğrafi Bilimler Dergisi*, 2 (2), 50-64.
- ARSLAN, Y. (1994). *Geçmişten Günümüze Kaymakam Gözüyle Ortaköy Gerçeği Anılar*, Ortaköy: Kaymakamlık Hizmet Birliği Yayını.
- ATALAY, İ. (1994). *Türkiye Vegetasyon Coğrafyası*, İzmir: Ege Üniversitesi Basımevi.
- ATALAY, İ. (2002), *Türkiye'nin Ekolojik Bölgeleri*, İzmir: Meta Basımevi.
- ATALAY, İ. ve EFE, R. (2010). *Anadolu Karaçamı [Pinus Nigra Arnold Subsp. Pallasiana (Lamb.) Holmboe]'nin Ekolojisi ve Tohum Nakli Açısından Bölgelere Ayrılması*, T.C. Çevre ve Orman Bakanlığı Orman Ağaçları ve Tohumları Islah Araştırma Müdürlüğü, İzmir: Meta Basımevi.
- ATALAY, İ. (2011). *Toprak Oluşumu, Sınıflandırılması ve Coğrafyası*, İzmir: Meta Basımevi.
- ATALAY, İ. ve EFE, R. (2012). *Sarıçam (Pinus sylvestris var. Sylvestris) Ormanlarının Ekolojisi ve Tohum Nakli Açısından Bölgelere Ayrılması*, T.C. Orman ve Su İşleri Bakanlığı, Orman Ağaçları ve Tohumları Islah Araştırma Enstitüsü Müdürlüğü, İzmir: Meta Basım Matbaacılık.
- ATALAY, İ. ve EFE, R. (2015). *Türkiye Biyocoğrafyası*, İzmir: Meta Basım Matbaacılık.
- AVCILAR, M.Y. ve KARA, E. (2015). Şehir Markası Kavramı ve Marka Şehir Yaratma Stratejilerine Yönelik Literatür İncelemesi, *Sosyal ve Beşeri Bilimler Araştırmaları Dergisi*, 34, 76-94.
- AYLAR, F. ve ÇOBAN, A. (2006). İncesu Yarmavadişi (Çorum-Ortaköy), *Marmara Coğrafya Dergisi*, 14, 121-136.
- AYLAR, F. (2015). Orta Çekerek Havzası'nda (Çekerek İlçe Merkezi ile İncesu Köyü Arasında) Kalan Boğazların Morfolojik Özellikleri, *Marmara Coğrafya Dergisi*, 31, 204-227.
- BAHÇE, A.S. (2009). Kırsal Gelişimde Kültür (Mirası) Turizmi Modeli, *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 25, 1-12.
- BAŞGELEN, N. (2003). *Buldan*, İstanbul: Mart Matbaası.
- BERKES, F. ve KIŞLALIOĞLU, M. (1990). *Ekoloji ve Çevre Bilimleri*, İstanbul: Remzi Kitabevi.
- BİLGİN, M. (2008). Çorum İli Turizminin Sorunları ve Çözüm Önerileri, *Karadeniz Araştırmaları*, 18, 143-155.
- CITRON, B. (2006). *The Human Impact on Planet Earth, Foundation For the Future*, "Humanity and the Biosphere: The Next Thousand Years", Paris: UNESCO.
- COLLINS, B.J. (2007). *The Hittites and Their World, Society of Biblical Literature*, Atlanta, USA.

- ÇAVUŞ, A. (2014). Kültürel Miras Kaynağı Olarak Köprübaşı İlçesinde (Trabzon) Geleneksel Tahta Kaşık Üretimi, *Marmara Coğrafya Dergisi*, 29, 423-433.
- ÇİLİNGİR, S. (2011). *Hitit Tapınak Kentleri*, E.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İzmir.
- ÇORUM VALİLİĞİ. (2011). *Çorum İl Çevre Durum Raporu (2011)*, Çorum: T.C. Çorum Valiliği Çevre ve Şehircilik İl Müdürlüğü.
- ÇORUM İL KÜLTÜR ve TURİZM MÜDÜRLÜĞÜ <http://www.corumkulturturizm.gov.tr>. (Erişim Tarihi: 13.04.2015).
- DEDEHAYIR, H. (2009). *Tarihi ve Kültürel Mirası Koruma Proje ve Uygulamalarını Özendirme Yarışması 2008*, İzmir: Beyazsaya Matbaacılık.
- DEMİRKESEN A.C., ÖZLÜDEMİR M.T. ve DEMİR, H.M. (2005). Kapadokya Örneğinde Tarihi ve Kültürel Mirasın Korunması Ve Bu İşlemlerde Harita Mühendislerinin Yetki ve Sorumlulukları, *TMMOB Harita ve Kadastro Mühendisleri Odası 10. Türkiye Harita Bilimsel ve Teknik Kurultayı 28 Mart - 1 Nisan 2005*, Ankara, 1-10.
- DPT. (2004). *İlçelerin Sosyoekonomik Gelişmişlik Sıralaması Araştırması*, Ankara: Bölgesel Gelişme ve Yapısal Uyum Genel Müdürlüğü Yayını.
- DSİ 5. Bölge Müdürlüğü. <http://www.dsi.gov.tr>. (Erişim Tarihi: 05.10.2015).
- DİLER, A. (2007). *Muğla Kültür Envanteri I (Bodrum Kentsel Sit, Halikarnassos)*, Muğla: Muğla Üniversitesi Karya Araştırma ve Uygulama Merkezi.
- DİLER, A. (2008). *Muğla Kültür Envanteri II (Bodrum Yarımadası Etnografik Eserleri)*, Muğla: Muğla Üniversitesi Karya Araştırma ve Uygulama Merkezi.
- DOĞA KORUMA DERNEĞİ. <http://www.dogakorumerneği.org>. (Erişim Tarihi: 13.04.2015).
- DOĞANER, S. (1985). Turizmde doğanın önemi ve Türkiye'de doğayı koruma çalışmaları. *İÜ Deniz Bilimleri ve Coğrafya Enstitüsü Bülteni*, 2 (2), 117-124.
- DOĞANER, S. (2003). Miras Turizminin Coğrafi Kaynakları ve Korunması, *E.Ü. Coğrafya Sempozyumları 2, Coğrafi Çevre ve Koruma Sempozyumu, 16-18 Nisan 2003*, İzmir.
- DOĞANER, S. (2013). *Türkiye Kültür Turizmi*, İstanbul: Doğu Kitabevi.
- DURAN, A., HAMZAOĞLU, E. (2002). Flora of Kazankaya Canyon (Yozgat-Çorum), *Turkish Journal of Botany*, 26, 351-369.
- DURAN, Y. (2010). *Boğazköy-Maşat Höyük-Ortaköy Çiviyazılı Belgelerine Göre Tarihi Coğrafya Araştırmaları*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, A.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- DURU, M. (1993). *Ortaköy (SE Çorum) Yöresinin Jeolojik İncelemesi*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Hacettepe Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, Ankara.
- EKER, A. (2009). *Hitit Seramikleri ve Kullanım Amaçlarına Göre Sınıflandırılması*, Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Konya.
- EMEKLİ, G. (2006). Coğrafya, Kültür ve Turizm: Kültürel Turizm, *Ege Coğrafya Dergisi*, 15, 51-59.
- EMEKLİ, G. (2013). Evaluating Cultural Heritage in Turkey by means of Tourism, *Tourism Trends and Advances in the 21st Century, May 30-June 2, 2013*, Rhodes, Greece.

- ERHAN, K. (2007). *Mecitözü İlçe Merkezi'nin Coğrafyası*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Atatürk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzurum.
- EROL, O. (1979). Türkiye'de Neojen ve Kuvaterner Aşınım Dönemleri Bu Dönemlerin Aşınım Yüzeyleri İle Yaşıt (Korelan) Tortulara Göre Belirlenmesi, *Jeomorfolojisi Dergisi*, 8, 1-40.
- GOUDIE, A. S. (2013). *The Human Impact on the Natural Environment: Past, Present and Future*, 7th edition, Oxford UK& Cambridge USA: Wiley-Blackwell.
- GÜLERSOY, A.E. (1995). *Çorum'da Turizm*, Yayınlanmamış Lisans Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi, Buca Eğitim Fakültesi, Coğrafya Eğitimi Anabilim Dalı, İzmir.
- GÜLERSOY, A.E. ve GÜMÜŞ, N. (2012). 'Sakin Şehir' Seferihisar'da Doğal ve Kültürel Mirasın Eko-Turizm Açısından Değerlendirilmesi, *Atatürk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Coğrafya Bölümü 1. Ulusal Coğrafya Sempozyumu, 28-30 Mayıs*, Erzurum.
- GÜLERSOY, A.E. (2013a). Çorum Merkez İlçede Arazi Kullanımının Zamansal Değişimi (1987-2011) ve Çevresel Etkileri, *Coğrafi Bilimler Dergisi*, 11 (2), 169-194.
- GÜLERSOY, A.E. (2013b). Doğal Mirasın Korunması Açısından Sosyal Bilgiler (Ortaokul) ve Coğrafya (Orta ve Yükseköğretim) Müfredat Programlarının Değerlendirilmesi, *Adıyaman Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Sosyal Bilgiler Öğretimi Özel Sayısı*, 14: 315-354.
- GÜLERSOY, A.E. (2014). Yanlış Arazi Kullanımı, *Elektronik Sosyal Bilgiler Eğitimi Dergisi*, 1 (2), 49-128.
- GÜMÜŞ, B.A. and NEUBERT, E. (2009). The Biodiversity of The Terrestrial Malacofauna of Turkey-Status And Perspectives, *ZooKeys*,31, 105-117.
- GÜMÜŞ, N. ve ADANALI, R. (2011). The attitude and behavior of students in high school towards historical and cultural heritage in Buca (İzmir). *Buca Eğitim Fakültesi Dergisi*, 30, 87-102.
- GÜMÜŞÇÜ, O., YİĞİT, İ. ve YILMAZ, S.T. (2013). *Türkiye'nin Beş Bin Yılı*, İstanbul: Yeditepe Yayınevi.
- GÜNAY, S. (2007). Gelişmekte Olan Çorum Turizmi: Büyük Potansiyel, Yetersiz Tanınırlık ve Umut Veren Turist Tatmini, *Ege Coğrafya Dergisi*, 16, 87-101.
- <http://www.atlasdergisi.com>. (Erişim Tarihi: 13.04.2015).
- <http://www.kulturportali.gov.tr>. (Erişim Tarihi: 13.04.2015).
- <http://www.sapinuva.info>. (Erişim Tarihi: 13.04.2015).
- <http://www.tarim.gov.tr>. (Erişim Tarihi: 13.04.2015).
- <http://www.wikiwand.com>. (Erişim Tarihi: 13.04.2015).
- IUCN (2015), www.iucn.org (Erişim Tarihi: 13 Nisan 2015).
- KARADENİZ, C. ve OKVURAN, A. (2014). Müzede Bir Gece: Ankara Üniversitesi Öğrencileri ile Çorum Arkeoloji Müzesi'nde Müze Eğitimi, *İlköğretim Online*, 13 (3), 865-879.
- KETENOĞLU, O., AYDOĞDU, M., KURT, L. ve BİNGÖL, M.Ü. (1994). *Amasya-Yozgat-Çorum Arasında Kalan Bölgenin (Karadağ, Kırlar ve Buzluk Dağları) Floristik ve*

Sintaksonomik Yönden Araştırılması, Ankara: TÜBİTAK Temel Bilimler Araştırma Grubu Proje No: 1129.

KHGM. (1994). *Çorum İli Arazi Varlığı*, Ankara: Köy Hizmetleri Genel Müdürlüğü Yayınları.

KURDOĞLU, O. (2007). Dünyada Doğayı Koruma Hareketinin Tarihsel Gelişimi ve Güncel Boyutu, *Artvin Çoruh Üniversitesi Orman Fakültesi Dergisi*, 8(1): 59-76.

KÜLTÜR VARLIKLARI ve MÜZELER GENEL MÜDÜRLÜĞÜ. (2015). <http://www.kulturvarliklari.gov.tr>. (Erişim Tarihi: 13.04.2015).

MATHER, A.S. (1986). *Land Use*, London: Longman UK.

METEOROLOJİ GENEL MÜDÜRLÜĞÜ. (1995). *Ortaköy-Çorum İstasyonu 1978-1995 Yılları Arası İklim İstatistikleri*, Ankara.

MİLLİ PARKLAR GENEL MÜDÜRLÜĞÜ. (2015). <http://www.milliparklar.gov.tr>. (Erişim Tarihi: 13.04.2015).

MODELSKİ, G. (2003). *World Cities: -3000 to 2000*. Washington, D.C.: FAROS 2000.

MOL, S. (1996). *Ortaköy İlçesi'nin Coğrafi Monoğrafyası*, Yayınlanmamış Lisans Tezi, Yüzüncü Yıl Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Coğrafya Bölümü, Van.

MURAT, L. (2012a). Hititlerde Kutsal Su, 2. *Çorum Kazı ve Araştırmalar Sempozyumu Bildiriler Kitabı Mayıs 2012*, 131-142.

MURAT, L. (2012b). Hititlerde Su Kültü, *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Tarih Bölümü Tarih Araştırmaları Dergisi*, 31 (51), 125-158.

NİŞANCI, A. (1989). Orta Karadeniz Bölümünde Mevsimlik Hava Tipleri Bakımından Önemli Devreler, *Coğrafya Araştırmaları Dergisi*, 1 (1), 68-89.

OBAN (ÇAKICIOĞLU), R. (2006). *İzmir'in Eski Kentsel Dokusunun Korunması ve Turizm Açısından Değerlendirilmesi*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, İzmir.

OBAN (ÇAKICIOĞLU), R. (2008). Korumada yasal gelişim ve doğal miras alanlarının miras turizmindeki yeri, *IV. Lisansüstü Turizm Öğrencileri Araştırma Kongresi. 23-27 Nisan 2008*, Antalya.

ORTA KARADENİZ KALKINMA AJANSI. (2014). *TR83 Bölgesi İlçeleri Sosyo-Ekonomik Gelişmişlik Endeksi*, Samsun.

OĞUZ, İ. (1997). *Çekerek Havzası Büyük Toprak Gruplarının Bazı Özellikleri ile Su Erozyonu İlişkileri ve Havza Topraklarının Erozyon Duyarlılık Değerlendirmesi*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Gaziosmanpaşa Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, Tokat.

ÖZBOYACI, H. (2001). *Ortaköy İlçesinde Folklor*, Yayınlanmamış Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi, Kastamonu Eğitim Fakültesi, Türk Dili Edebiyatı Öğretmenliği Bölümü, Kastamonu.

ÖZÇAĞLAR, A. (2005). Türkiye'de Mülki İdare Bölümlerinin İdari Coğrafya Analizi, *Coğrafi Bilimler Dergisi*, 3 (1), 1-25.

ÖZDEMİR, Ü. (2011). Safranbolu'nun Kültürel Miras Kaynakları ve Korunması, *Doğu Coğrafya Dergisi*, 26, 129-142.

- REYHAN, E., OZULU, İ.M. ve TOMBUŞ, F.E. (2012). Ortaköy-Şapinuva Hitit Yolu, *Çorum Kazı ve Araştırmalar Sempozyumu 02 Ekim 2010 Bildiriler Kitabı*, Çorum: Çorum Valiliği İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü Yayın No: 5, 143-154.
- SAMİ, K. (2013). Kırsal Alevî Kültüründe Çevre, Mekân ve İnsan Etkileşimi-İki Köy Örneği, *bilig Türk Dünyası Sosyal Bilimler Dergisi*, 67, 169-194.
- SARUHAN, G.E. (2012). *Kentsel Markalaşma Sürecine Kültür Turizminin Etkisi: Antakya (Hatay) Örneği*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Atılım Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- SOYKAN, F. (2004). Seferihisar Turizmi ve Alternatif Turizm Olanakları, *Dünden Yarına Seferihisar Sempozyumu 7-8 Ekim 2004*, Seferihisar.
- SÖNMEZ, M.E. (2012). Tillo (Siirt) İlçesi'nin Kültürel Turizm Potansiyeli, *Türk Coğrafya Dergisi*, 59, 27-44.
- SÜEL, M. (2008). *Bir Hitit Başkenti Ortaköy Şapinuva*, Ankara: Umu Ajans.
- SÜEL, A. ve SÜEL, M. (2011). Başkent Şapinuva: Hitit Dünyasındaki Yeri ve Önemi, 1. *Çorum Kazı ve Araştırmalar Sempozyumu 02 Ekim 2010 Bildiriler Kitabı*, Çorum: Çorum Valiliği İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü Yayın No: 5, 93-110.
- SÜEL, M. (2012). Şapinuva 2011 Kazı Çalışmalarından Bir Kesit, 2. *Çorum Kazı ve Araştırmalar Sempozyumu 02 Ekim 2010 Bildiriler Kitabı*, Çorum Valiliği İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü Yayını, s. 71-82, Çorum.
- SÜEL, M. (2013). Bir Antik Kentte Turistik Altyapı Oluşturma Gayretleri, *Çorum Kültür Sanat Dergisi*, 14, 99-105.
- TAŞ, B. (2010). *Sandıklı İlçesinde Arazi Kullanımı ve Planlama Önerileri*, Afyonkarahisar: Ümit Ofset Matbaacılık.
- TUNÇDİLEK, N. (1986). *Türkiye'de Yerleşmenin Evrimi*, İstanbul: İ.Ü. Yay. No: 3367.
- TÜBA-TÜKSEK. (2008). *Kültürle Büyümek*, Ankara: Yeni Reform Matbaacılık.
- TÜMERTEKİN, E. ve ÖZGÜÇ, N. (2009). *Ekonomik Coğrafya Küreselleşme ve Kalkınma*, İstanbul: Çantay Kitabevi.
- TÜRKİYE İSTATİSTİK KURUMU. (2013-2014-2015). <http://www.tuik.gov.tr>. (Erişim Tarihi: 13.04.2015).
- T.C. ORMAN ve SU İŞLERİ BAKANLIĞI. (2015). <http://ormansu.gov.tr>. (Erişim Tarihi: 13.04.2015).
- UĞUZ, M.F., SEVİN, M. ve DURU, M. (2002). *Türkiye Jeoloji Haritası 1 / 500 000, Sinop Paftası*, Ankara: MTA Yayınları.
- UNESCO. <http://www.unesco.org.tr>. (Erişim Tarihi: 13.04.2015).
- USLU A. ve KİPER T. (2006). Turizmin kültürel miras üzerine etkileri: Beypazarı/ Ankara örneğinde yerel halkın farkındalığı, *Tekirdağ Ziraat Fakültesi Dergisi*, (3), 305-314.
- WEEDEN, M. (2013). Names on Seals, Names in Texts, Who Were These People?, *Luwian Identities Culture, Language and Religion Between Anatolia and The Aegean*, Ed. A. Mouton, I. Rutherford, I. Yakubovich, p. 73-86, Leiden, Boston, USA.

YILDIZ, N. (2013). Antik Dönem: Anadolu Kütüphaneciliği ve Kütüphaneleri, B. Yılmaz (Ed.) *Anadolu Kütüphaneleri*, T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Geleneksel El Sanatları-Bilim ve Felsefe Dizisi, Ankara, 59-85.

YÜCEL, B. ve BABUŞ, D. (2005). Doğa Korumanın Tarihçesi ve Türkiye'deki Gelişmeler, *Doğu Akdeniz Ormanlık Araştırma Müdürlüğü Doğa Dergisi*, 11, 151-175.

YÜCEL, T. (1987). *Türkiye Coğrafyası*, Ankara: Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları No: 68.

ZEYBEK, H.İ. (2008). Coğrafi Özelliklerin Çorum İli İlçelerinin Sosyoekonomik Gelişmişlik Düzeyleri Üzerine Etkileri, Çorum: *Uluslararası Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Çorum Sempozyumu 23-25 Kasım 2007 Bildiriler Kitabı II. Cilt*, 703-718.

ZHAN, X.; SOHLBERG, R.; TOWNSHEND, J.; DİMİCELİ, C.; CARROLL, M.; EASTMAN, J.; HANSEN M.C; DEFRIËS R.S. (2002). Detection of land cover changes using MODIS 250 m data, *Remote Sensing of Environment*, 83, 336–350.